

LUND UNIVERSITY

Ensamhet, socialisation och erkännande inom forskarutbildningen. Ensamarbetande doktorander om sin forskarutbildning och doktorandtillvaro

Holmström, Ola

2016

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Holmström, O. (2016). *Ensamhet, socialisation och erkännande inom forskarutbildningen. Ensamarbetande doktorander om sin forskarutbildning och doktorandtillvaro*. (Utvärdering Rapport; Vol. 2016, Nr. 277). Lund University.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Ensamhet, socialisation och erkännande inom forskarutbildningen

- ensamarbetande doktorander om sin arbetsituation och doktorandtillvaro

OLA HOLMSTRÖM | LUNDS UNIVERSITET

Kvalitet och Utvärdering

Lunds universitet

Box 117

221 00 Lund

Tel. vx: 046-222 00 00

Tel: 046-222 70 45

Fax: 046-222 40 07

ISBN 978-91-7753-130-2

(Serien Utvärdering Rapporter är en fortsättning av serien Utvärderingsenheten Rapporter, ISSN 1401-775X)

Innehållsförteckning

Förord	3
Sammanfattning och utvecklingsområden.....	4
Inledning.....	12
Syfte och frågeställningar	13
Perspektiv och avgränsningar	13
Disposition	14
Social isolering inom forskarutbildningen: orsaker, konsekvenser och åtgärder.....	15
Varför uppstår känslor av ensamhet inom forskarutbildningen?	15
Några konsekvenser av doktoranders ensamhet.....	16
Exempel på åtgärder för att motverka social isolering och ensamhet bland doktorander ..	17
Perspektiv på doktoranders ensamhet, socialisation och behov av erkännande.....	19
Önskad ensamhet och självvald avskildhet.....	19
Bristfälligt erkännande, social osynlighet och behovet av vägledning	20
Socialisation inom forskarutbildningen.....	20
Från omedvetet inkompetent till medvetet kompetent	22
Doktorander både formas av och formar akademien.....	22
Intervjustudien med ensamarbetande doktorander.....	23
Urval och rekrytering av intervjupersoner	23
Information till intervjupersonerna och genomförandet av intervjuerna	24
Databearbetning och analys	25
Problembilder i doktoranders vardag.....	27
Den trevande uppstarten	27
En bekräftelse som kan bli en börda – och rädslan att bli avslöjad som en bluff	29
Självständig men vilsen – vägledad men styrd	30
Doktorandens vilja till duglighet, oviljan att framstå som dum – och handledarens tilltro till sina adepter.....	32
Avsaknaden av kunskapsöverföring och en utbildning som är osynlig.....	34
Att tvivla på vad man gör, varför man gör det och vem man är.....	36
Att prioritera bort erkännandemöjligheter.....	38
Lyxen att doktorera och känslan av att stå i tacksamhetsskuld	40
Den ensamme experten	41

Känslan av att vara utlämnad och rädslan för det stora misslyckandet	42
Forskning som kall och lidande – och problem som normaliseras och individualiseras	43
Gränslöst arbete, begränsad tid och behovet av en yttre kompass	44
Gömma sig	47
Den ämnesmässiga ensamheten, den informella socialisationens kraft och erkännandets betydelse	49
Den ämnesmässiga ensamheten och betydelsen av att kunna skilja mellan bristfälligt stöd, arbetsro och att gömma sig.....	49
Den informella socialisationens kraft och svårigheten att navigera i individualistiska forskarutbildningsmiljöer	51
Vägen mot medveten kompetens, erkännandets betydelse och den maskerade inkompetensen.....	53
Litteraturlista.....	57

Förord

I den här rapporten redovisas resultaten av en undersökning som fokuserar på hur doktorander som arbetar ensamma upplever sin doktorandtillvaro. Studien är en fortsättning på 2007/2008 och 2012/2013 års utvärderingar av Lunds universitets forskarutbildning. Den har genomförts på uppdrag av den gemensamma Utbildningsnämnden och ingår i 2016 års verksamhetsplan för sektionen Student och utbildning.

Studien bygger på kvalitativa intervjuer och har möjliggjorts genom att doktorander vid olika fakulteter tagit sig tid att intervjuas. Därför riktas ett varmt tack till de 26 doktorander som på ett mycket generöst och reflekterande sätt delat med sig av sina erfarenheter av att bedriva forskarstudier vid Lunds universitet.

Sammanfattning och utvecklingsområden

Föreliggande rapport har sin bakgrund i 2007/2008 och 2012/2013 års utvärderingar av forskarutbildningen vid Lunds universitet. Båda utvärderingsstudierna bygger på enkätdata och de visar på flera olika sätt att ensamarbetande doktorander trivs sämre med sin doktorandtillvaro än doktorander som ingår i en forskargrupp. Särskilt problematisk framstår situationen vara för ensamarbetande kvinnor. Mot denna bakgrund syftar föreliggande studie till att fördjupa förståelsen för den ökade sårbarhet och lägre grad av trivsel som doktorander som arbetar ensamma ger uttryck för. Varför mår ensamarbetande doktorander sämre än doktorander som ingår i en forskargrupp? Vad är problematiskt med forskarstudierna utifrån de ensamarbetande doktorandernas synvinkel och varför verkar situationen vara särskilt besvärlig för kvinnor?

Med utgångspunkt i studiens frågeställningar genomfördes totalt 26 kvalitativa intervjuer med ensamarbetande doktorander vid Lunds universitet. Intervjupersonerna kommer från olika fakulteter och forskarutbildningsmiljöer. Flest bedrev sina forskarstudier inom Humanistiska och teologiska fakulteterna (10). Knappt en handfull doktorerade inom Naturvetenskapliga (4), Samhällsvetenskapliga (4) och Medicinska fakulteten (4). Ytterligare några doktorerade vid Lunds Tekniska Högskola (1), Konstnärliga fakulteten (2) samt Juridiska fakulteten (1). Betydligt fler kvinnor (19) än män (7) valde att medverka i studien.

Intervjumaterialet visar på en rad olika problem och utmaningar som doktorander ställs inför eller kan komma att möta längs vägen mot doktorexamen. Dessa analyseras utifrån teoretiska perspektiv som på skilda sätt anknyter till frågan om ensamhet, avskildhet och social isolering. Dels görs en distinktion mellan ofrivillig ensamhet och medveten undandragning, dels diskuteras socialisation som den process genom vilken nya medlemmar i en social grupp rör sig från att vara utanför till att bli inkluderade. Vidare diskuteras andra människors erkännande som en nödvändig bekräftelse av den professionella identiteten.

I det följande sammanfattas studiens viktigaste resultat. Dessutom presenteras några utvecklingsområden för forskarutbildningen som kan identifieras mot bakgrund av de erfarenheter som intervjupersonerna ger uttryck för. Det är viktigt att framhålla att studien fokuserar på att identifiera problemområden inom ramen för en tydligt avgränsad frågeställning och att den därmed inte syftar till att ge en bild av hur forskarutbildningen vid Lunds universitet generellt sett fungerar. Samtidigt bör framhållas att studiens fokus på ensamarbetande doktorander inte är liktydigt med att studiens resultat och möjliga utvecklingsområden skulle sakna relevans för andra doktorander än de som arbetar ensamma. Att doktorera ensam eller inom ramen för en forskargrupp handlar om gradvisa skillnader snarare än om några absoluta positioner.

Ämnesmässig ensamhet

När doktoranderna i studien reflekterar kring känslor av ensamhet och social isolering beskrivs i första hand en ämnesmässig ensamhet som relaterar till deras forskning och avhandlingsarbete. I takt med att doktoranden arbetar, utvecklas och specialiseras inom sitt forskningsfält, i desto lägre grad kan doktoranden också uppleva att det finns initierade

personer att rådgöra med. Detta gör att doktorander ibland kan liknas vid ensamma experter som på ett ganska tidigt stadium – i några fall redan från början – uppfattar att de måste fatta komplicerade beslut kring sin forskning på egen hand. Problemet beskrivs som särskilt påtagligt för ensamarbetande doktorander i små forskningsmiljöer. Dessutom problematiseras tvärvetenskapliga avhandlingsprojekt i det här sammanhanget. När ensamarbetande doktorander försöker balansera mellan flera olika ämnen och ibland vetenskapstraditioner kan det unika i avhandlingsprojektet förstärkas. Lika kreativt och nydanade som detta kan bli – lika ensamt riskerar det att bli för den enskilde doktoranden.

Den självvalda ensamhetens möjligheter och problem

Samtidigt som arbetsrelationer har en central betydelse för doktorander är det viktigt att framhålla att ensamhet ibland kan vara självvald (t ex Westberg 2012; Gierveld 2006). Detta gäller inte minst för forskningsarbetet, vilket förutsätter enskild reflektion och som bedrivs i miljöer som ofta är starkt präglade av självständighetsideal. Möjligheten till avskildhet och perioder av koncentrerat enskilt arbete framhålls också som en viktig förutsättning när studiens doktorander reflekterar kring sin doktorandtillvaro. Därför är respekten för den enskilde doktorandens val att ibland arbeta avskilt och ostört en väsentlig förutsättning för avhandlingsarbetet. Samtidigt är det viktigt att vara observant på att doktoranders undandragning också kan vara ett sätt att hålla sig borta från arbetsuppgifter eller situationer som upplevs som svåra och besvärliga. Detta kan ge kortsiktiga vinster i form av att aspekter av arbetet och studierna som genererar oro och ångslan undviks. Men i en förlängning kan undvikandestrategier leda mot en isolerad doktorandtillvaro som framstår som problematisk för såväl forskarstudierna som för möjligheterna till en fortsatt akademisk karriär.

Betydelsen av introduktionskurser och inkluderande forskarutbildningsmiljöer

Behovet av sociala och professionella relationer inom forskarutbildningsmiljön kan variera stort mellan olika doktorander. Några kan aktivt leta efter fler ingångar i gruppssamvaron, andra kan söka efter fler utgångar från gruppen för att få mer avskild forskningstid, medan ytterligare någon kan välja att dra sig undan för att undvika situationer i arbetet och studierna som upplevs besvärliga. Även om sociala och professionella relationer på olika sätt är viktiga genom hela forskarutbildningsprocessen kan behovet dessutom variera mellan olika tidpunkter. Att döma av den här och många andra studier är behovet särskilt starkt i forskarutbildningens initiala skede, då doktoranden ännu inte har lärt känna sin forskarutbildningsmiljö och då osäkerheten kring doktorandtillvaron är som störst. Detta pekar dels på den stora betydelsen av en fortsatt satsning på introduktionskurser i forskarutbildningen. Dels pekar det på betydelsen av att den forskarutbildningsmiljö som den nyantagne doktoranden kommer till är inkluderande.

Svårnavigerade individualistiska forskarutbildningsmiljöer

Att kunna agera självständigt och att ha ett mycket starkt fokus på det egna forskningsarbetet är två helt centrala förutsättningar för att doktorera. Detta är inte något som doktoranderna i studien ifrågasätter eller vänder sig emot. I några forskarutbildningsmiljöer verkar dock doktorander uppleva att förväntningarna på självständighet och starkt avhandlingsfokus kan anta karaktären av ett långtgående individualistiskt förhållningssätt till det akademiska

arbetet. Detta kan ta sig flera olika uttryck och det kan på olika sätt vara svårt att förhålla sig till.

För det första menar några doktorander att deras forskarstudier i princip utformas och bedrivs på egen hand medan utbildningsinslagen beskrivs som få och ibland obefintliga. För doktorander som i denna mening upplever forskarutbildningen i sin helhet som bristfällig blir handledningen och relationen till handledaren avgörande för möjligheten att få råd och stöd och växa in i yrket som forskare och lärare. Detta gör att doktoranden kan känna sig utlämnad till handledarens kunskaper och synsätt och att det vid behov inte finns någon annan att vända sig till. Dessutom kan handledarrollen försvåras. Dels ökar risken för att handledningsbehovet blir större än vad handledarna anser sig ha tid med eller vad tjänstetilldelningen medger. Dels kan handledare implicit eller explicit möta förväntningar på att de ska kompensera för brister som doktoranderna upplever i sin forskarutbildning som helhet.

För det andra uppfattar några doktorander att seniora forskare kan förmedla en bild av avhandlingsarbetet som en ensam och svår kamp. I samma utsträckning som bilden får fäste i en forskarutbildningsmiljö riskerar de problem som doktorander upplever under sin tid i forskarutbildningen både att normaliseras och individualiseras. Detta kan göra såväl problemlösning som utvecklingsarbete svårare. Om lidandet normaliseras och betraktas som en naturlig del av forskarutbildningen blir det svårare att kännas vid och upptäcka problem som doktorander behöver stöd och vägledning för att komma tillrätta med. Om problemen individualiseras blir förklaringsmodellen för doktoranders olösta problem eller misslyckanden inriktad mot den enskilde doktorandens egenskaper och förmågor snarare än mot forskarutbildningen som en miljö och ett sammanhang. Problemen görs på så vis till en rekryteringsfråga snarare än till en fråga som handlar om hur forskarutbildningen kan utvecklas och förbättras.

För det tredje uppfattar doktorander från några forskarutbildningsmiljöer att undervisning och andra arbetsuppgifter som berör institutionens verksamhet i stort har betydligt lägre status i förhållande till det mera individuellt orienterade forsknings- och avhandlingsarbetet. Detta kan bli till ett dilemma för doktorander som upplever olika former av engagemang i det institutionsgemensamma arbetet som meningsskapande och utvecklande. Om de å ena sidan skruvar ned eller väljer bort sitt engagemang avstår de från arbete som de betraktar som viktigt och utvecklande samtidigt som de bidrar till att reproducera strukturer som de är kritiska till. Om de å andra sidan bejakar engagemanget finns det risk för att arbetet vare sig synliggörs eller belönas i den utsträckning som de önskar.

Miljöer som präglas av ett långtgående individualistiskt förhållningssätt till arbetet beskrivs som särskilt problematiska för kvinnor. Dels för att dessa forskarutbildningsmiljöer upplevs ha ett starkt fokus på individualitet och konkurrens och därmed kan sägas vara präglade av maskulinitetsnormer (jfr Sallee 2011). Dels för att kvinnor i högre grad än män uppges ta sig an arbetsuppgifter som berör verksamheten i stort och som inte har en direkt koppling till den egna forskningen. I samma utsträckning som detta engagemang upplevs som osynliggjort och går ut över forsknings- och avhandlingsarbetet läggs en grund för en arbetssituation som enligt flera intervjupersoner leder till både stress och frustration.

Den informella socialisationens kraft

Doktoranders socialisation handlar om deras väg från att vara nykomlingar i akademien till att bli en del av institutionens och vetenskapssamhällets gemenskap. Så sker i huvudsak genom att doktorander tar del av och införlivar normer, värderingar och attityder som förutsätts för att kunna vara en del av gruppen (jfr t ex Charon 2009). De primära socialisationsagenterna är institutionens etablerade forskare och lärare och överföringen sker både i formella och informella sammanhang (Gardner 2010). De formella sammanhangen handlar om formaliserade strukturer som de etablerade forskarna är med om att etablera eller upprätthålla, i form av t ex forskarutbildningskurser, individuella studieplaner och mål och riktlinjer på olika nivåer. Den informella överföringen sker å andra sidan genom sociala möten och handlingsmönster som lokaliserar utanför de formella strukturerna.

I takt med att forskarutbildningen i allt högre grad har formaliserats som en utbildning med tydligare riktlinjer, mål och organisation blir de formella aspekterna av doktorandernas socialisation också allt viktigare. När doktoranderna i föreliggande studie problematiserar sin arbets- och studiesituation återkommer flera emellertid till olika aspekter av det individualistiska förhållningssätt till arbetet som beskrivs ovan och detta kan snarare sammankopplas med föreställningar och förhållningssätt som befinner sig bortom de formella strukturerna. I den mån som förhållningssättet existerar bärs det snarare upp av informella möten, stämningar och attityder och kan därmed hänvisas till doktoranders informella snarare än formella socialisation. Samtidigt som forskarutbildningen genomgår en tilltagande formalisering kan det alltså vara viktigt att påminna om den informella socialisationens kraft och betydelse. De informella stämningarna och attityderna har stor betydelse för hur forskarutbildningen gestaltar sig och hur doktoranderna socialiseras in i det akademiska arbetet.

Mönster som reproduceras

De seniora forskarna utgör de primära socialisationsagenterna i doktorandernas socialisationsprocess. Därför är seniorforskarnas attityder och förhållningssätt centrala för vilken bild av akademien och det akademiska arbetet som doktoranderna internaliserar. Samtidigt är det viktigt att framhålla att doktoranderna genom sitt eget handlande också är med och formar akademien och den forskarutbildning som de tar del av (jfr Elmgren, Forsberg, Lindberg-Sand & Sonesson 2016). Att många i framtiden själv kommer att agera som seniora forskare med ansvar för handledning och forskarutbildningsfrågor innebär dessutom att dagens doktorander kommer att ha en avgörande roll för utformningen av morgondagens forskarutbildning. Även i det perspektivet har erfarenheterna från den egna doktorandtiden stor betydelse. Genom morgondagens forskare reproduceras eller utvecklas de handlingsmönster och attityder – bra såväl som dåliga – som präglar dagens forskarutbildning.

Från omedvetet inkompetent till medvetet kompetent

Doktoranders socialisationsprocess kan också beskrivas som en rörelse från omedveten till medveten inkompetens och sedan från omedveten till medveten kompetens (jfr Ali & Kohun 2007; Beeler 2007). Att vara omedvetet inkompetent innebär att känna sig osäker utan att riktigt veta vilken kunskap eller information som saknas. Genom att doktorander blir medvetna om krav och förväntningar och vad som är viktigt att veta för att orientera sig i

forskarutbildningsmiljön blir kunskapsbristerna medvetandegjorda och de blir i denna mening medvetet inkompetenta. Samtidigt som medvetenheten ökar kan doktoranden stanna kvar i en känsla av osäkerhet och oförmåga och på så vis vara omedveten om sin nyvunna och tilltagande kompetens. Den successivt ökade insikten och med denna ett ökat självförtroende leder emellertid till att doktoranden kan röra sig i den akademiska miljön med ett större mått av säkerhet och självklarhet. Detta är centralt för såväl forskarutbildningsprocessen som för den fortsatta postdoktorala akademiska karriären och benämns i termer av att vara medvetet kompetent.

De allra flesta av doktoranderna som medverkar i studien känner mycket tydligt igen sig i känslan av att vara omedvetet inkompetent. Detta innebär att deras första tid i forskarutbildningen i olika grad präglades av en känsla av ovisshet, utan att de riktigt kunde avkoda vilken kunskap eller information som de saknade. Snarare verkar det kunna dröja en kortare eller i vissa fall längre tid innan många doktorander kan precisera vilka frågor det är som de söker svar på för att på så vis – och utifrån den här terminologin – kunna medvetandegöra sin inkompetens. Detta understryker betydelsen av att genomföra välplanerade introduktionskurser och att forskarutbildningsmiljöer är inkluderande. Att doktorander har tillgång till forum och relationer för att ställa frågor, ta lärdom och reda ut oklarheter är en central aspekt av deras professionella socialisation. Utan ett sammanhang riskerar vägen mot att bli medvetet kompetent – och på så vis kunna navigera med säkerhet och självförtroende inom akademien – att bli en solitär resa som inte alla klarar av.

Tvivel, maskerad osäkerhet och bilden av den duglige doktoranden

Utöver att doktorander kan uppleva en känsla av osäkerhet i doktorandtillvaron i stort förmedlar flera intervjupersoner att forsknings- och avhandlingsarbetet i perioder medför känslor av tvivel. Tvivlet kan handla om olika aspekter av forskningen och det kan ta sig olika uttryck. Doktorander kan tvivla på om de fattar adekvata beslut i frågor som rör deras forskning och om de är på rätt väg i sitt avhandlingsarbete, de kan i perioder ifrågasätta om deras forskning är meningsfull för någon annan än dem själv och de kan tvivla på om de har förmåga och ork nog för att fullfölja avhandlingsarbetet och etablera sig som forskare och lärare inom akademien. En särskilt kritisk aspekt är att forskarutbildningen är tydligt avgränsad i tid samtidigt som forskningsarbetet är gränslöst i den meningen att det alltid går att utveckla, förbättra och förfina. Detta kan vara en grogrund för både stress och prestationsångest. Dessutom kan det nära eller förstärka känslor av osäkerhet i fråga om ett arbetsmoment eller en del av avhandlingen håller måttet.

Samtidigt som doktorander kan känna sig ensamma och osäkra i såväl forskningsarbetet som i doktorandtillvaron i stort menar några intervjupersoner att de försöker lösa sina problem på egen hand även i situationer där de hade behövt hjälp. Detta upplevs som ett korrekt sätt att agera i en miljö som uppfattas som starkt präglad av en hög grad av självständighet och kompetens. När problem inte kommuniceras på ett tydligt sätt finns det emellertid uppenbar risk för att vare sig handledare eller forskarutbildningsansvariga får närmare kännedom om det. I sammanhanget kan därför noteras att en del handledare menas konservera bilden av den självständiga, talangfulle och kompetenta student som antogs till forskarutbildningen. Om doktoranden maskerar sin osäkerhet samtidigt som handledaren konserverar sin bild av

doktoranden som kompetent och självsäker riskerar doktorander och handledare att gemensamt upprätthålla en bild av att allt flyter på som det ska även när så inte är fallet.

Det professionella erkännandets betydelse

Doktoranders känslor av osäkerhet och tvivel aktualiserar betydelsen av erkännande inom ramen för forskarutbildningen. Ett erkännande kan förstås som en bekräftelse av en persons sakkunskap inom ett område och som ett uttryck för uppskattning av vad en person gjort eller presterat (Heidegren 2009:12). På så vis är erkännandet av grundläggande betydelse för att en individ utvecklar en personlig identitet i form av en positiv självbild. Dessutom ger ett erkännande en viktig motbild till känslor av tvivel, osäkerhet och bristande självförtroende.

Mot denna bakgrund framstår inslag av erkännande och bekräftelse som en central aspekt av doktoranders professionella socialisation. Betydelsen aktualiserar frågor om hur forskarutbildningsmiljöns seminariekultur gestaltar sig, hur feedback på examinationer formuleras, hur det vardagliga mötet med kollegor på institutionen upplevs eller hur doktorander som undervisar får återkoppling på sitt arbete som lärare. Ett annat centralt område för erkännande och bekräftelse handlar om återkopplingen på forskning och avhandlingsarbete. I det sammanhanget framhåller doktorander den stora betydelsen av att inte bara få veta vad som kan göras annorlunda och bättre utan att också få bekräftelse för när ett arbetsmoment är väl utfört. Detta, menar doktorander som medverkar i studien, fungerar stärkande och kan ingjuta ibland välbehövligt mod i arbetsprocessen.

Samtidigt som det professionella erkännandet framstår som en viktig aspekt av doktorandtillvaron, visar studien att doktorander inte alltid uppfattar det som ett självklart inslag i deras forskarstudier. På så vis kan de uppleva att de bedriver sin forskarutbildning och sitt avhandlingsarbete med få och i perioder inga inslag alls av bekräftelse och erkännande. Detta gör doktorandtillvaron svårare. Även om det inte sker medvetet eller utifrån ett ont uppsåt kan ett uteblivet erkännande – eller en icke-respons – liknas vid en missaktning (Heidegren 2009). Om färdigheter, progression och framsteg inte erkänns uteblir en bekräftelse av doktorandernas professionella identitet och de får istället försöka fylla ut hela självbilden på egen hand.

Utvecklingsområden

Vilka lärdomar kan dras utifrån de erfarenheter av forskarutbildningen som presenteras i den här intervjustudien? Hur relaterar resultat och analys till det fortsatta arbetet med att utveckla forskarutbildningen? Svaret på frågorna varierar med vilken forskarutbildningsmiljö som avses och vem som tillfrågas. Mot bakgrund av studiens resultat framträder emellertid ett antal olika utvecklingsområden och frågeställningar som kan vara intressanta att beakta för såväl forskarutbildningsansvariga på olika nivåer som för handledare och doktorander. Några exempel på sådana områden och frågor kan formuleras enligt följande.

- Doktorander som inte ingår i en forskargrupp kan tidigt uppleva en ämnesmässig ensamhet i avhandlingsarbetet. Att finna samarbeten på institutionen, vid lärosätet eller i forskarvärlden i stort framstår därför som viktigt. Vilka möjligheter har doktorander som upplever en ämnesmässig ensamhet att etablera sådana samarbeten? På vilka andra sätt

skulle en forskarutbildningsmiljö kunna motverka doktoranders känslor av ämnesmässig ensamhet?

- Samtidigt som arbetsrelationer är centrala innebär forskning också en hel del självvald ensamhet i form av avskilt och koncentrerat forskningsarbete. Den självvalda ensamheten kan emellertid också handla om att doktoranden drar sig undan från situationer eller arbetsuppgifter som genererar oro och ängslan. Detta reser viktiga frågor gällande doktoranders förhållande till gruppen. När handlar doktorandens undandragning om en vilja att skaffa sig arbetsro? När blir en hög grad av isolerat och avskilt arbete snarare att betrakta som ett uttryck för att doktoranden inte mår bra?
- För många doktorander är inledningen av forskarstudierna besvärlig och präglad av osäkerhet. Detta aktualiserar betydelsen av välplanerade introduktionskurser, men också av en forskarutbildningsmiljö som är inkluderande. Vilket studie- och arbetsklimat är det som doktoranderna kommer till i det här avseendet? Upplever nyantagna doktorander att de har någon i sin arbetsvardag att vända sig till med sina frågor?
- Studien visar tydligt att forskarutbildningsmiljöer som präglas av ett långtgående individualistiskt förhållningssätt till arbetet är svåra att navigera i. Finns det tendenser till en problematisk individualism i den aktuella forskarutbildningsmiljön? Hur tar denna sig uttryck och vad betyder förhållningssättet för doktoranderna och för utvecklingen av forskarutbildningsmiljön i stort?
- Det verkar finnas en diskrepans mellan formaliserade aspekter av forskarutbildningen och doktoranders informella socialisation. Hur relaterar informella förhållningssätt, attityder och stämningar i den givna forskarutbildningsmiljön till mål, föreskrifter och direktiv på olika nivåer? Rör sig informella stämningar och formella aspekter i samma riktning eller drar de iväg åt olika håll?
- Seniora forskares förhållningssätt till sitt arbete har stor betydelse för hur doktoranderna socialiseras in i det akademiska arbetet och hur de i framtiden själva kommer att agera som forskare med ansvar för handledning av doktorander och forskarutbildningsfrågor. Hur ser de seniora forskarna på sin roll som centrala aktörer i doktorandernas socialisationsprocess? Vilka olika förhållningssätt till det akademiska arbetet kan urskiljas i handledargruppen och hur kan dessa förstås utifrån ett socialisationsperspektiv?
- Trots att doktorander kan känna sig osäkra i sin doktorandtillvaro är det ingen självklarhet att de kommunicerar sin osäkerhet. Samtidigt kan en del handledare konservera bilden av den självständiga och kompetenta student som antogs till forskarutbildningen. Detta gör att det kan vara svårt att upptäcka och vända problematiska mönster i tid. Vilket klimat kan urskiljas i den aktuella forskarutbildningsmiljön i det här avseendet? Kommunicerar doktoranderna sina frågor eller upplever de att de måste maskera sin osäkerhet? Hur receptiva är handledare i

förhållande till signaler som tyder på att doktoranden gått vilse i sina forskarstudier och är i behov av vägledning?

- Erkännandet av doktoranders kunskaper och kompetens motverkar känslor av osäkerhet och tvivel och är en central aspekt av deras utveckling mot en professionell identitet. Vilken plats har erkännande och bekräftelse i den aktuella forskarutbildningsmiljön? Med vilken frekvens och på vilka sätt får doktoranderna återkoppling och feedback på sitt arbete?

Inledning

Föreliggande rapport redovisar erfarenheter från en intervjustudie med doktorander vid Lunds universitet. Samtliga doktorander som medverkar i studien arbetar ensamma i den mening att de inte bedriver sitt avhandlingsarbete inom ramen för en forskargrupp. Studiens bakgrund står att finna i 2012/2013 års utvärdering av forskarutbildningen vid Lunds universitet (Holmström 2013). Utvärderingen visade tydligt att forskarutbildningen utvecklats i en positiv riktning sedan den utvärderades under 2007/2008.¹ Nästan tre av fyra i 2012 års doktorandgrupp (73%) uppgav att de trivdes i sin forskarutbildningsmiljö medan samma sak gällde för färre än sex av tio (57%) i 2007 års doktorandgrupp och inom i princip samtliga jämförbara områden gav 2012 års doktorandgrupp uttryck för en bättre forskarutbildning än vad 2007 års doktorandgrupp gjorde. Samtidigt framkom några tydliga problemområden. Ett av de allra mest framträdande problemen var att de doktorander som uppgav att de arbetade ensamma trivdes betydligt sämre med doktorandtillvaron än de som ingick i en forskargrupp. Detta gällde oberoende fakultet och det tog sig många olika uttryck. Exempelvis uppgav uppemot var tredje (29%) ensamarbetande doktorand att de inte trivdes med att arbeta ensamma samtidigt som nästan alla doktorander (93%) som var verksamma inom ramen för en forskargrupp förmedlade att de trivdes med denna arbetsform. Vidare uppgav färre av de ensamarbetande doktoranderna (61%) än de som arbetar i en forskargrupp (81%) att de trivdes i sin forskarutbildningsmiljö och en mindre andel ensamarbetare (56%) än doktorander som är verksamma inom ramen för en forskargrupp (75%) uppgav att de var nöjda med sin forskarutbildning hittills.

Att ensamarbetande doktorander på olika sätt verkar trivas sämre med sin tillvaro som doktorand tar sig också uttryck i en sämre hälsa. Dubbelt så många av de ensamarbetande doktoranderna (15%) jämfört med doktoranderna som ingick i en forskargrupp (7,5%) uppgav att de tagit kontakt med läkare som en följd av problem i deras arbetssituation. Därtill var sjukskrivningstalet det dubbla bland de doktorander som arbetade ensamma (6%) i jämförelse med doktorander som var verksamma inom en forskargrupp (3%). Särskilt problematisk verkade situationen vara för de ensamarbetande kvinnorna. Så många som var femte ensamarbetande kvinna (21%) hade tagit kontakt med läkare och nästan var tionde (8%) hade varit sjukskriven, vilket i båda fallen är en avsevärt högre andel än bland kvinnorna som ingick i en forskargrupp.² Även om de ensamarbetande männen hade tagit mindre kontakt med läkare och varit sjukskrivna i lägre grad än de ensamarbetande kvinnorna är mönstret detsamma inom gruppen av manliga doktorander. Medan 10% av de ensamarbetande männen

¹ Utvärderingarna genomfördes som enkätundersökningar och utgjordes av tre olika delstudier vilka riktades till doktorander, doktorsalumner och handledare. I 2007/2008 års undersökning redovisades delstudierna i tre skilda rapporter (Nilsson Lindström 2008; Holmström 2008; Nilsson Lindström & Holmström 2008) och sammanfattades utifrån ett karriärperspektiv i ytterligare en rapport (Holmström & Nilsson Lindström 2009). I 2012/2013 års utvärdering samredovisades alla tre delstudier i en och samma rapport (Holmström 2013). Därutöver publicerades en engelskspråkig rapport som särskilt belyste forskarutbildningen utifrån de internationella doktorandernas perspektiv (Holmström 2014).

² Av kvinnorna som arbetade i en forskargrupp uppgav 10% att de hade kontaktat läkare som en följd av problem i sin arbetssituation och 5% att de hade varit sjukskrivna.

varit i kontakt med läkare och 4% hade varit sjukskrivna gällde samma sak för betydligt lägre andelar av de män som var verksamma inom ramen för en forskargrupp.³

Hur kan dessa resultat förstås? Varför verkar doktorander som arbetar ensamma generellt sett trivas sämre med sina forskarstudier än doktorander som ingår i en forskargrupp? Vad är det som gör ensamarbetet problematiskt och varför framstår situationen som särskilt besvärlig för de ensamarbetande kvinnorna? Dessa frågor utgör studiens viktigaste tankemässiga utgångspunkter.

Syfte och frågeställningar

Mot denna bakgrund är studiens övergripande syfte att fördjupa förståelsen för den ökade sårbarhet och lägre grad av trivsel som de doktorander som inte ingår i en forskargrupp ger uttryck för. Vad är problematiskt med forskarutbildningen utifrån de ensamarbetande doktorandernas synvinkel? Går det att utskilja några särskilt kritiska aspekter eller moment? Varför verkar situationen vara särskilt problematisk för de ensamarbetande kvinnorna?

Perspektiv och avgränsningar

För att försöka få svar på studiens frågeställningar har totalt 26 kvalitativa intervjuer med ensamarbetande doktorander genomförts. Mot bakgrund av studiens syfte har intervjuerna primärt analyserats utifrån vilka problem i doktorandtillvaron som intervjupersonerna ger uttryck för. Detta innebär att resultatredovisningen utgörs av ett antal problembilder snarare än av en redogörelse för hur intervjupersonerna i en mera sammantagen mening upplever forskarutbildningen i sin helhet. Alla problem som beskrivs upplevs självfallet inte av alla som arbetar ensamma. Inte desto mindre ger de en inblick i vilka slags utmaningar och påfrestningar som ensamarbetande doktorander kan möta på sin väg genom forskarutbildningen. Därmed kan intervjumaterialet också bidra till en fördjupad förståelse för varför doktorander som arbetar ensamma på olika sätt ger uttryck för en mer problematisk doktorandtillvaro än de som ingår i en forskargrupp. Detta är dock inte liktydigt med att de problembilder som framkommer inte skulle kunna gälla för en doktorand som ingår i en forskargrupp. Att doktorera ensam eller inom ramen för en forskargrupp handlar om gradvisa skillnader snarare än om absoluta och väsensskilda positioner.

Studien inrymmer både en forskningsöversikt och teoretiska perspektiv. Det har varit svårt att finna andra studier som explicit fokuserar på hur ensamarbetande doktorander upplever sin doktorandtillvaro. Däremot finns en hel del forskning som på olika sätt belyser doktoranders känslor av ensamhet och isolering i forskarutbildningen och det är denna som ligger till grund för den forskningsöversikt som presenteras. De teoretiska perspektiv som tillämpas hämtas från teoribildning som på skilda sätt anknyter till frågan om ensamhet, avskildhet och isolering. Dels görs en distinktion mellan ofrivillig ensamhet och medveten undandragning, dels diskuteras andra människors erkännande som en nödvändig bekräftelse av den professionella identiteten. Därutöver diskuteras socialisation som den process genom vilken nya medlemmar i en social grupp transformeras från att vara utanför till att bli inkluderade.

³ Av männen som arbetade i en forskargrupp hade 5% kontaktat läkare som en följd av problem i sin arbetssituation och 1% hade varit sjukskrivna

Att forskarutbildningen kan se olika ut såväl inom som mellan ämnen och vetenskapsområden är välkänt. Därför är det också viktigt att framhålla att föreliggande studie inte gör några långtgående analytiska skillnader mellan doktorander från olika ämnen och vetenskapsområden. Genom studiens fokus på ensamarbetande doktorander görs den avgörande åtskillnaden istället mellan de som arbetar ensamma och de som ingår i forskargrupp. I studien medverkar ensamarbetande doktorander från samtliga fakulteter vid Lunds universitet och istället för att ta utgångspunkt i ämnesvisa skillnader har analysen snarare varit inriktad mot att försöka urskilja problem och mekanismer som existerar över ämnesgränserna.

Disposition

I det följande avsnittet presenteras forskning som på olika sätt belyser doktoranders känslor av ensamhet och social isolering inom ramen för sina forskarstudier. I avsnittet diskuteras bakomliggande orsaker till doktoranders ensamhet, vilka konsekvenser som långtgående ensamhetskänslor kan få samt olika åtgärder som har vidtagits för att motverka problemet. Därefter presenteras studiens teoretiska perspektiv. Här diskuteras ensamhet som begrepp, människors behov av erkännande från andra samt doktoranders socialisation inom forskarutbildningen. I följande avsnitt redogörs för studiens metod i termer av framförallt urval av intervjupersoner, genomförandet av intervjuerna, databearbetning samt analysförfarande. Därefter presenteras studiens empiriska material. Detta sker primärt genom att återge svårigheter på olika nivåer som de ensamarbetande doktoranderna som medverkade i studien gav uttryck för. Svårigheterna återges som tretton olika problembilder som har kunnat urskiljas ur intervjuaterialet och som sammantagna visar på en rad olika utmaningar som doktorander ställs inför eller kan komma att möta längs vägen mot doktorsexamen. Avslutningsvis diskuteras det empiriska materialet i ljuset av studiens teoretiska perspektiv på ensamhet, doktoranders socialisation och behov av erkännande.

Social isolering inom forskarutbildningen: orsaker, konsekvenser och åtgärder

I forskningslitteraturen är det svårt att finna studier som specifikt behandlar hur ensamarbetande doktorander erfar sin arbetssituation och doktorandtillvaro. Däremot utgör doktoranders känslor av ensamhet och social isolering under sin tid i forskarutbildningen ett viktigt forskningsfält (Jones 2013; Janson, Howard & Schoenberger-Orgad 2004). I några studier behandlas frågan om konsekvenserna av social isolering och här står framförallt doktorandernas välmående i fokus. Andra viktiga teman handlar om att fördjupa förståelsen för varför känslor av ensamhet uppstår och vad aktörer som på olika sätt är involverade i forskarutbildningen kan göra åt saken. Varför uppstår med andra ord känslor av social isolering och hur kan de motverkas?

Varför uppstår känslor av ensamhet inom forskarutbildningen?

Det mest uppenbara skälet till att doktorander kan uppleva social isolering och ensamhet inom forskarutbildningen är att forskning och avhandlingsarbete per definition inbegriper mycket solitärt arbete (Jones 2013). Samtidigt är doktoranden självfallet i behov av råd, stöd och handledning och detta ligger som grund för ett inneboende spänningsförhållande i forskarstudierna. Å ena sidan ska doktoranden förmå att ta ett allt större eget ansvar i sin utveckling mot att bli en självständig forskare, å andra sidan finns ett behov av vägledning och stöd i framförallt avhandlingsprocessen. Detta skiljer forskarutbildningen från tidigare utbildningserfarenheter, där utbildningen som regel är mer styrd och strukturerad, och det kan vara svårt att finna en jämvikt och balans mellan strävan mot självständighet och behovet av stöd (Gardner 2007).

Ett annat viktigt skäl till att känslor av ensamhet och social isolering kan uppstå handlar om vilka förväntningar som institutionens seniora forskare riktar mot doktorander och i vilken grad som doktoranderna själva internaliserar dessa. Exempelvis diskuterar Peixoto (2014) hur doktorander inom humaniora i hög grad blir betraktade som ensamma sökare som med undantag av periodiska handledningsinsatser förväntas arbeta isolerat med sina avhandlingsprojekt. I sådana miljöer är det sannolikt också vanligare att utveckla – men kanske även att hantera – känslor av ensamhet. Även om isolering kan tänkas förekomma mer inom vissa ämnen än andra kan ensamhet och social isolering förekomma inom alla discipliner och doktorandgrupper. I en studie av ett doktorandforum på webben försöker Janta, Lugosi och Brown (2012) att finna ut hur doktorander hanterar ensamhetskänslor i olika faser av sitt avhandlingsarbete. Studien visar att både nationella och internationella doktorander från olika discipliner erfar social isolering, saknar emotionellt stöd och kämpar för att etablera meningsfulla relationer under sin doktorandtid.

Ali och Kohun (2006) framhåller två konkreta aspekter som särskilt avgörande för att känslor av isolering och ensamhet uppstår. För det första leder upplevelsen av otillräcklig eller obefintlig kommunikation till känslor av ensamhet. Detta kan gälla såväl mellan doktorander som mellan den enskilde doktoranden och de seniora forskare som finns i

forskarutbildningsmiljön. För det andra kan doktorander börja känna sig isolerade som en följd av oklarheter i fråga om krav och förväntningar. Om angelägna frågor kring kraven och förväntningarna inte får något tydligt svar kan en mindre förvirring eller ett enkelt missförstånd snabbt övergå i en känsla av att vara övergiven och utlämnad åt sig själv.

Ali och Kohun (2006) försöker också identifiera vad som orsakar social isolering i olika faser av forskarutbildningen. Fyra olika faser diskuteras. Om kraven och förväntningarna på doktoranderna är vagt och otydligt formulerade uppkommer en känsla av att vara utlämnad till sig själv redan i samband med antagning och i forskarstudiernas initiala skede. Den andra fasen relateras till uppstarten av forskningsarbetet under det första året i forskarutbildningen. Detta arbete ställer andra psykologiska och intellektuella krav än vad de nyblivna doktoranderna vant sig vid från sina tidigare studier och de som är oförberedda på denna förändring kan känna sig osäkra och i stort behov av råd och stöd. Nästa fas relaterar Ali och Kohun till det andra året i forskarutbildningen, vilket beskrivs som den period då avhandlingsarbetet ofta ska preciseras och presenteras på ett utförligare sätt. Detta tydliggör det unika i varje avhandlingsprojekt och på så vis också att doktoranden är mer eller mindre ensam om det. För det fjärde och slutligen diskuteras det successivt alltmer intensifierade skrivarbetet som en process som i mycket hög grad innebär ensamarbete, ibland helt i avsaknad av vardaglig social interaktion. Dessutom kan avhandlingsskrivandet pågå i långa perioder utan att doktoranden får någon konkret och tydlig bekräftelse på när arbetet gått framåt. Detta medför att doktorander ofta kan känna sig osäkra på om det som de skriver håller måttet och att de bär på en rädsla över att ligga efter i sitt arbete.

Några konsekvenser av doktoranders ensamhet

Generellt sett kan upplevelsen av ensamhet och isolering förstås som något som utmanar doktorandernas trivsel och välmående och i sin förlängning kan en socialt isolerad doktorand tillvaro leda till känslor av alienation och utanförskap, vilket i sin tur har stor betydelse för viljan och orken att fullfölja forskarutbildningen (Jones 2013). Mot denna bakgrund har social isolering och ensamhet uppmärksammats i studier som undersöker retention inom forskarutbildningen och i dessa beskrivs social isolering som en viktig orsak till att doktorander lämnar forskarutbildningen utan att ta examen (Ali & Kohun 2006, 2007, 2009). Samtidigt som social isolering kan ha negativ inverkan på doktoranders möjlighet att fullfölja studierna kan en ensam doktorand tillvaro också ha betydelse för den fortsatta akademiska karriären för de som fullföljer forskarutbildningen. Framförallt kan en ensam doktorand tillvaro leda till en postdoktoral tillvaro utan socialt kapital och med begränsade professionella kontakter, vilket leder till färre framtida arbetsmöjligheter och riskerar att leda mot fortsatt personlig isolering (jfr Peixoto 2014).

Medan några studier fokuserar på negativa konsekvenser av social isolering lyfter andra studier fram positiva effekter av social samvaro och social integration. Exempelvis framhåller Girves och Weemerus (1988) att doktorander som i högre grad utvecklar professionella relationer under sin doktorandtid tenderar att göra större framsteg under sin forskarutbildning än andra. Vidare har Bauer och Green (1994) studerat effekten av att doktorander redan som nyantagna blir involverade i institutionens arbetsprocesser. Studien visar att de doktorander

som var tidigt involverade både var mer produktiva och fann sig bättre till rätta i sin doktorandtillvaro.

Exempel på åtgärder för att motverka social isolering och ensamhet bland doktorander

Trots att forskning visar att ensamhet och social isolering är problematiskt och i sin förlängning kan leda till avhopp från forskarutbildningen menar Ali och Kohun (2006) att den här insikten sällan tillämpas när forskarutbildning planeras och genomförs. Det är med andra ord långt ifrån alltid som det etableras funktioner eller sammanhang som kan fungera som stöd för doktorander att hantera känslor av social isolering. Ett viktigt skäl till detta är att doktoranders misslyckade försök att fullfölja forskarutbildningen tenderar att förklaras utifrån deras individuella tillkortakommanden. Detta innebär att problemen i högre grad blir betraktade utifrån ett rekryteringsperspektiv än som en fråga om hur forskarutbildningen genomförs och organiseras. Därmed kan problemlösning ibland bli alltför inriktad mot att snäva in antagningskriterierna, för att på så vis försöka utskilja och rekrytera de personer som är mest lämpade för att stå emot den press som det innebär att doktorera. Samtidigt, skriver Ali och Kohun (2006), är i princip alla som rekryteras till forskarutbildningen akademiskt högpresterande och andelen avhopp har i studier visat sig förbli på samma nivå trots ytterligare insnävningar. En lyckosam forskarutbildning som leder fram till en doktorsexamen handlar alltså inte bara om vem doktoranderna är när de antas, utan också om vad som händer när de väl är där.

Samtidigt som ensamhet och social isolering beskrivs som ett problem som i en generell mening inte har någon framträdande plats i planering och organisering av forskarutbildning har intresset för att skapa en mer samarbetsorienterad kultur ökat (Stracke 2010). Därmed finns också flera exempel på inslag och åtgärder som syftar till att främja samverkan och motverka social isolering. Det ökade intresset för forskarutbildningen som just utbildning och framväxten av mer strukturerade studiegångar kan förstås i detta perspektiv (Elmgren, Forsberg, Lindberg-Sand & Sonesson 2016). Det kanske tydligaste exemplet är när en grupp doktorander antas samtidigt och sedan följs åt som en kohort under hela forskarutbildningen (se t ex Ali och Kohun 2009). Ett annat exempel utgörs av så kallade forskarskolor vilka blivit ett allt vanligare grepp för att försöka skapa tydligare sammanhang inom forskarutbildningen. Detta gäller inte minst i Sverige (Elmgren, Forsberg, Lindberg-Sand & Sonesson 2016; Degerblad & Hägglund 2002). Vid Lunds universitet, och på flera andra lärosäten, kan nyantagna doktorander dessutom få vägledning av mentorer i form av mer erfarna doktorander.

Att handledningen organiseras på ett sätt som inte bara inkluderar den enskilde doktoranden och dennes handledare är en annan aspekt som har framhållits som viktig för att öka delaktighet i forskarutbildningsmiljön och att stärka sammanhållningen bland doktorander. Med detta som utgångspunkt visar Stracke (2010) på möjligheten för handledare att sammanföra doktorander för att de ska kunna ta lärdom av och byta erfarenheter med varandra. I Strackes exempel möts en doktorandgrupp regelbundet för att diskutera frågeställningar som de själva definierat, vilket både kan bidra till att bringa klarhet i angelägna frågor och att stärka den sociala sammanhållningen. Vidare har Fenge (2012)

studerat doktoranders erfarenhet av grupphandledning inom forskarutbildningen. Studien visar att grupphandledning kan fungera som ett komplement till den individuella handledningen. Dels erbjuder grupphandledningstillfällena ett viktigt informellt diskussionsutrymme, dels bidrar de till att skapa en känsla av tillhörighet vilket i sin tur reducerar känslor av ensamhet och isolering.

En annan viktig aspekt som berör handledningen utgår från att handledaren är den person som har mest insyn i doktorandens arbetsprocess. Därmed, menar Janta, Lugosi och Brown (2012), borde handledaren också ha såväl vilja som förmåga att tolka tecken på social exklusion och isolering bland sina doktorander. Ett liknande resonemang skulle kunna överföras till doktoranderna själva. För en bättre forskarutbildningsprocess vore det en stor fördel om den enskilde doktoranden kunde identifiera gränsen för när inslaget av social isolering inte längre kan tolkas som en naturlig del i det självständiga akademiska arbetet, utan istället blir ohanterligt och kontraproduktivt. För att kunna göra detta måste de emellertid dela sina erfarenheter med doktorandkollegor och handledare, vilket understryker betydelsen av att utbildningen erbjuder olika former av grupp- eller samarbetsmiljöer för sina doktorander (Janson, Howard & Schoenberger-Orgad 2004). För doktoranderna själva framhålls också betydelsen av att vara socialt öppna och att våga söka sig utanför den egna snävare sociala gruppen. Med detta ökar möjligheten att känna sig socialt integrerad i forskarutbildningsmiljön och därigenom, menar Ali och Kohun (2009), ökar också möjligheten att fullfölja forskarutbildningen.

Andra åtgärder som framhålls som betydelsefulla för att motverka social isolering är att doktorander får en god introduktion till sin forskarutbildning, att det på olika sätt organiseras sociala sammankomster när doktoranderna är nya i institutionsmiljön samt att det finns möjligheter till face-to-face kommunikation och stöd under den sista och oftast ensamma perioden när avhandlingsarbetet ska färdigställas (Ali och Kohun 2007). Dessutom kan en rumslig aspekt beaktas. En avskild arbetsplats kan vara adekvat när avhandlingen ska skrivas samman men kan snarare vara en grund för social isolering och social exklusion i forskarutbildningens tidigare skeden (Janta, Lugosi & Brown 2012). Avslutningsvis är det också viktigt att poängtera den stora betydelsen av seminarieverksamhet och forskarsamverkan. Att organisera en välfungerande seminarieverksamhet och att uppmuntra doktorander att söka samarbeten och att medverka på konferenser främjar såväl doktorandernas sociala inklusion som deras forskning.

Perspektiv på doktoranders ensamhet, socialisation och behov av erkännande

Studiens teoretiska perspektiv har primärt hämtats från teoribildning kring social isolering och ensamhet, människors behov av erkännande samt socialisationsprocesser inom forskarutbildningen. Teoretiska perspektiv på ensamhet kommer både från forskarutbildningsstudier och från allmän teoretisk litteratur. Genom att närmare definiera ensamhet som begrepp nyanseras uppfattningen om dess innebörd och betydelse. Dessutom diskuteras ensamhet i termer av bristfälligt erkännande och social osynlighet. Även perspektiv på socialisation inom forskarutbildningen har hämtats såväl från litteratur som specifikt belyser doktoranders situation som från socialisationsstudier i allmänhet. Utifrån socialisationsperspektivet fokuseras i synnerhet på doktoranders väg från att vara en nyantagen outsider till att vara en del av en akademisk gemenskap.

Oönskad ensamhet och självvald avskildhet

Ali och Kohun (2007) diskuterar social isolering som en avsaknad av meningsfulla relationer och framhåller att tillståndet ofta refererar till ålderdom, depression, sjukdom och att vara bortkopplad från samhället. Dessutom framhålls att social isolering oftare drabbar den som är nykomling – som t ex den nyantagne doktoranden – och att detta är särskilt problematiskt eftersom nykommligen behöver möjligheter och tillfällen att lära sig och förstå normer och värderingar som finns i den nya miljön. Samtidigt är det viktigt att beakta att forskarutbildningen som regel innebär en hel del avskilt arbete och att detta per definition inte bör betraktas som problematiskt. Westberg (2012) skiljer mellan ensamhet och avskildhet och utifrån en forskningsgenomgång definieras ensamhet som ”en subjektiv och smärtsam upplevelse av social brist” eller som ”ett otillfredsställt behov av gemenskap” (s.24).⁴ Medan ensamhet därmed handlar om känslan av att vara ofrivilligt avlägsnad från gruppen handlar avskildhet om att medvetet söka sig bort från densamma. I det fallet blir gruppen istället något som är störande och inskränkande i förhållande till individens vilja och val. Både för den som känner sig ensam och för den som drar sig undan problematiseras alltså relationen mellan individen och gruppen, antingen i termer av för mycket eller för litet, men lösningarna skiljer sig åt. Medan den ensamme strävar efter att hitta ingångar till gruppen vill den som söker avskildhet finna en utgång från densamma (Westberg 2012:16).

På motsvarande sätt framhåller Gierveld (2006) att människor både kan erfara en oönskad och en självvald frånvaro av sociala relationer. Känslor av ensamhet relateras till den oönskade frånvaron och förknippas med två olika situationer. För det första uppstår ensamhet i situationer i vilka det existerande antalet relationer är färre än vad individen önskar och för det andra i situationer i vilka den grad av närhet som eftersträvas inte realiseras. Å andra sidan kan vi tänka oss situationer där sociala relationer inte är önskvärda och där individen snarare föredrar att dra sig undan. Exempelvis kan perioder av undandragning betraktas som nödvändiga för att uppnå specifika mål genom avskild reflektion och enskilt tankearbete.

⁴ Den sistnämnda definitionen har Westberg hämtat från Karlson och Riders (2006:10).

Detta kan i hög grad sägas gälla för mycket eller delar av det forskningsarbete som doktoranden genomför inom ramen för sin forskarutbildning.

Bristfälligt erkännande, social osynlighet och behovet av vägledning

Ensamhet kan också diskuteras i termer av bristfälligt erkännande och social osynlighet. Heidegren (2009) intresserar sig för begreppet erkännande i betydelsen att bekräfta någons sakkunskap inom ett visst område och att uttrycka sin uppskattning över vad en person gjort eller presterat. Att erkänna någon blir på så vis att bejaka den andre och dennes färdigheter medan dess motsats – missaktning – innebär ett uteblivet erkännande. Missaktning kan ske på både ett aktivt och ett passivt sätt. I det förra fallet aktualiseras negativ uppmärksamhet som exempelvis oförskämdheter eller påhopp vilka kan beskrivas som motsatser till den typ av gensvar som människor förväntar sig eller hoppas på. I det senare fallet uteblir erkännandet genom att ingen uppmärksamhet alls riktas mot en given person eller handling. Detta kan ske helt oavsiktligt men har inte desto mindre negativa konsekvenser för individen. Att inte erkännas är att leva ett liv som socialt osynlig och den osynliggjorde kan i väsentliga avseenden beskrivas som ensam. Erkännande, skriver Heidegren (2009:8), är en mekanism som genererar social integration och är av grundläggande betydelse för möjligheten att utveckla och upprätthålla en personlig identitet i form av en positiv självbild. Den som å andra sidan inte blir erkänd får fylla ut hela självbilden på egen hand och detta skapar osäkerhet i fråga om var man är, vad man kan och vart man är på väg.

Att ingå i ett sammanhang och nätverk av relationer kan sägas medföra olika sociala vinster och avsaknaden av relationer kan följaktligen leda till en förlust av de vinster som vissa givna relationer kunde erbjuda (Weiss 1974). Ett centralt socialt värde som står på spel för doktoranden är möjligheten att få sitt professionella värde bekräftat. Ett annat är att kunna få vägledning vid behov. Att få sitt professionella värde bekräftat är något som framförallt kommer från arbetsrelationer och aktualiserar betydelsen av doktorandens sammantagna relationer med handledare, övriga seniora forskare och andra doktorander, vilka alla är en del av institutions- och forskarutbildningsmiljön. Denna miljö kan liknas vid ett slags normativt klimat som omger doktoranden och som har stor betydelse för hur relationer och nätverk utformas och som både kan lägga grund för ensamhet eller främja sociala relationer (se också Russell, Cutrona, Rose & Yurko 1984). Möjlighet till vägledning är mer specifikt avhängigt en relation med en tillitsfull och mera erfaren person vilket understryker betydelsen av doktorandens handledare (jfr Weiss 1974). Medan en fungerande handledning kan ge nödvändigt stöd, innebär den bristfälliga handledningen att doktoranden kan uppleva sig som ensam och sakna vägledning i avhandlingsarbetet.

Socialisation inom forskarutbildningen

Socialisation svarar mot den process genom vilken individer lär sig och införlivar värderingar, färdigheter och normer som förutsätts för medlemskap i gruppen eller organisationen (t ex Charon 2009). Genom att på så vis vara en väg mot social inklusion och gemenskap beskrivs socialisationsprocesser ofta som en motkraft till social isolering (jfr Jones 2013). Att doktorander socialiseras in i sin institutions- och forskningsmiljö gör att de både kan förstå och göra sig förstådda i sitt forskarutbildningssammanhang och detta svarar i sin tur mot en central förberedelse för att de i framtiden ska kunna vara verksamma inom akademien. Genom

att lära sig vissa givna regler och förhållningssätt inom den aktuella institutionen och vetenskapliga disciplinen tillägnar doktoranden sig kunskap, färdigheter, attityder och vanor som förutsätts för att kunna vara en del av den grupp som de önskar vara en del av (Jones 2013).

Kollegor på skilda nivåer är på olika sätt viktiga aktörer i doktorandernas socialisationsprocess. De primära socialisationsagenterna, framhåller Gardner (2010), är emellertid institutionens etablerade forskare och lärare. Genom sitt inflytande över både antagning och möjligheter till vidare anställning är de som etablerat sig inom akademien inte bara gatekeepers in i och ut genom forskarutbildningen. De överför också sina attityder, värderingar, förhållningssätt och prioriteringar i relation till forskning, undervisning och annat arbete. Detta sker både formellt och informellt. Formellt sker överföringen genom forskarutbildningsstrukturer som de är med om att etablera och upprätthålla och genom forskarutbildningskurser som de undervisar på. Den informella överföringen sker å andra sidan genom sociala möten och handlingsmönster som lokaliseras utanför de formella strukturerna. Detta kan till exempel handla om individuella råd som utdelas, samtal som förs utanför mötesstrukturerna eller prioriteringar som görs oberoende officiella riktlinjer. Samtidigt som forskning ofta uppmärksammat att etablerade forskare och lärare spelar en viktig roll i doktoranders socialisation konstaterar Gardner (2010) att deras syn på sin roll i doktorandernas socialisationsprocess sällan undersökts. Med denna utgångspunkt genomförde Gardner en intervjustudie med etablerade forskare och lärare och denna visar att de ofta har en begränsad medvetenhet om sin egen roll i doktoranders socialisation. I den mån som intervjupersonerna ändå diskuterade den egna rollen hänvisades oftast till de formella och strukturella aspekterna av doktorandernas socialisationsprocess. Reflektioner kring den roll som de kan spela som äldre och mer erfarna kollegor i de mera informella aspekterna av doktorandernas socialisation var emellertid mera sällsynta.

I sammanhanget bör också uppmärksammas att olika doktorander träder in i forskarutbildningen med sin specifika bakgrund och erfarenhetsgrund och därmed socialiseras in i forskarmiljön utifrån skilda utgångspunkter (jfr Gardner 2008). En av de mest uppmärksamade aspekterna handlar om hur kvinnor och män kan göra olika erfarenheter av akademien och forskarutbildningen. Ett exempel kan hämtas från Carter, Blumenstein och Cook (2013) som studerar doktoranders socialisationsprocess i termer av identitetstransformationen från ny doktorand till självständig forskare. Denna process beskrivs i några särskilda avseenden som särskilt problematisk för kvinnor. Studien visar bland annat att sociala och kulturella förväntningar på kvinnor att vara passiva, familjeorienterade och att underordna sig manlig auktoritet står i ett spänningsförhållande till den akademiska prestationen som å andra sidan handlar om att stå på sig, kommunicera rakt och tydligt och att hantera maktrelationer på ett självsäkert sätt. Vidare är bilden av vad som anses vara en god kvinna i den sociala sfären inte alltid förenlig med vad som anses vara en bra doktorand inom akademien. Medan kvinnor i den sociala sfären kan förväntas att osjälviskt sätta andras intressen framför de egna handlar forskarutbildningen om att prioritera forskningen, vara dedikerad till arbetet och att hålla deadlines. Detta gör att kvinnor kan stå i ett korstryck mellan motstridiga förväntningar utan att personer från vare sig den sociala sfären eller den

akademiska arenan visar någon förståelse för den dubbla rolluppsättning som de måste förhålla sig till.

Ett annat exempel kan hämtas från Sallee (2011) som diskuterar hur olika institutionsmiljöer är konstituerade på olika sätt utifrån ett könsperspektiv och att detta skapar olika förutsättningar för mäns och kvinnors socialisation i miljön. En viktig utgångspunkt är att maskulinitet – som tenderar att kopplas samman med styrka och konkurrens – och feminitet – som snarare kopplas samman med omsorg – existerar i relation till varandra som varandras motsatser. Detta kan i sin tur innebära att det etableras könsstereotypa institutionskulturer som är mer eller mindre välkomnande för doktorander som passar eller inte passar in i könsstereotyperna. Medan män, som oftare identifierar sig med maskulinitetsnormer, kan känna sig marginaliserade i miljöer som är formade av feminitetsnormer kan kvinnor i högre grad känna sig marginaliserade i kulturer som formas och konstitueras utifrån maskulinitetsnormer.

Från omedvetet inkompetent till medvetet kompetent

Ett annat intressant perspektiv på doktoranders socialisation in i en akademisk gemenskap kan vara att betrakta forskarutbildningen som en gradvis avkodning av en miljö som till en början i olika grad är främmande och okänd. Utifrån Beeler (1991) diskuterar Ali och Kohun (2007) doktoranders forskarutbildningsprocess som en rörelse från omedveten inkompetens till medveten kompetens. Att vara omedvetet inkompetent innebär att vara osäker och förvirrad utan att riktigt veta vilken kunskap eller information det är som saknas och detta kan prägla många doktoranders första tid i forskarutbildningen. Genom att bli medveten om vilka krav och förväntningar som finns på doktorander och vad som är viktigt att veta för att orientera sig i forskarutbildningsmiljön blir kunskapsbristerna medvetandegjorda. Detta beskrivs i termer av att uppnå en medveten inkompetens, vilket är en viktig förutsättning för att lära känna den nya miljön och att hitta ut ur den första tidens förvirring. I takt med att nya lärdomar görs och att kunskapsluckor täpps till ökar successivt medvetenheten om den nya miljön. Samtidigt kan doktoranden stanna kvar i en känsla av osäkerhet och oförmåga och detta beskrivs som att vara omedvetet kompetent. Den successivt ökade insikten och med denna ett ökat självförtroende leder emellertid till att doktoranden kan röra sig i den akademiska miljön med ett större mått av säkerhet och självklarhet. Detta är centralt för såväl forskarutbildningsprocessen som för den postdoktorala akademiska karriären och benämns i termer av att vara medvetet kompetent.

Doktorander både formas av och formar akademien

En annan aspekt som avslutningsvis bör uppmärksammas i anslutning till doktorandernas socialisation är att doktorander inte bara formas av den akademiska miljön, de är också med och formar den. Genom sina doktorander är forskarutbildningen på så vis viktig för hur den akademiska miljön både reproduceras och utvecklas. Hur doktorander formas och formar är emellertid avhängigt vilka erfarenheter som de gör, vilka arenor som de får tillträde till, vilka uppgifter som de får och vilka kunskaper och normer om den egna verksamheten som överförs till de nya medlemmarna (Elmgren, Forsberg, Lindberg-Sand & Sonesson 2016).

Intervjustudien med ensamarbetande doktorander

Intervjuerna med ensamarbetande doktorander vid Lunds universitet genomfördes under hösten 2013 och våren 2014 och hade karaktären av kvalitativa forskningsintervjuer. En kvalitativ forskningsintervju kan i princip liknas vid en konversation som utgår från ett bestämt mål och syfte, vilket definierats av den som leder intervjun. Det primära målet för den kvalitativa forskningsintervjun är att försöka förstå världen utifrån intervjupersonens perspektiv och synvinkel (Kvale 1996). Även om intervjuaren i någon mening styr samtalet är det med andra ord intervjupersonen som står för huvuddelen av pratandet och vars tankar och erfarenheter utgör det helt centrala intresseområdet för intervjun.

Urval och rekrytering av intervjupersoner

För att få tag på intervjupersoner skickades ett brev via e-post till aktiva doktorander inom samtliga fakulteter vid Lunds universitet. I brevet informerades doktoranderna om studiens bakgrund och syfte och doktorander som arbetade ensamma och som var intresserade av att medverka i studien uppmanades att anmäla sitt intresse. Som ensamarbetande doktorand definierades doktorander som inte bedrev sitt avhandlingsarbete inom ramen för en forskargrupp. Brevet var skrivet på både svenska och engelska och det distribuerades via representanter för fakulteternas doktorandkårer. Vid någon fakultet fanns ingen doktorandrepresentant att tillgå och i dessa fall hjälpte kanslipersonal till med att skicka ut brevet i fakultetens doktorandgrupp.

Genom att det specifikt var doktorander som arbetar ensamma som efterfrågades var det på ett övergripande plan på förhand givet vilka som avsågs att intervjuas. På så vis kan urvalsstrategin beskrivas som ändamålsenlig. Detta betyder att undersökningsenheter – i detta fall intervjupersoner – inte väljs ut slumpmässigt, utan mot bakgrund av en förförståelse och att de avser att representera särskilda egenskaper eller kännetecken som förväntas möjliggöra en detaljerad förståelse för det problem som studeras (Silverman 2005; Ritchie, Lewis & Elam 2003; Berg & Lune 2012). Tanken är därmed att urvalet ska utgöra en symbolisk representation av det fenomen, de processer eller de händelser som är i fokus för undersökningen (Ritchie, Lewis & Elam 2003). En annan viktig aspekt av urvalet inom kvalitativa undersökningar är att urvalet är heterogent inom den avgränsade grupp som är utvald att studera (ibid). Detta kan t ex handla om att en variation uppnås i fråga om kön, ålder, befattning, organisatorisk tillhörighet eller andra kategorier som bedöms som viktiga att ta hänsyn till för att få en bred och helhetlig förståelse. Detta är som regel svårare att uppnå eftersom urvalet också är styrt av vem som är tillgängliga och vem som vill medverka i den givna studien (t ex Silverman 2005). Sett till föreliggande undersökning gick informationsbrevet ut till både män och kvinnor vid samtliga fakulteter och de tillfrågade doktoranderna var i skilda faser av forskarutbildningsprocessen. Samtidigt valde intervjupersonerna ut sig själva genom att aktivt ta kontakt och anmäla sitt intresse. På så har urvalet också ett tydligt inslag av självselektion, vilket givetvis kan ge en slagsida i fråga om vem som väljer att medverka (Trost 2010).

I princip samtliga doktorander som tog kontakt för att meddela att de ville medverka i studien intervjuades. Undantagen utgjordes av några doktorander som det antingen visade sig vara svårt att finna en intervjuetid med, eller som hörde av sig långt efter det att intervjustudien hade avslutats. Totalt intervjuades 26 doktorander. Av dessa var betydligt fler kvinnor (19) än män (7). Merparten av intervjupersonerna var omkring 30 år. En del var några år under 30 och ytterligare några var äldre än 40. Flest doktorerade inom Humanistiska och teologiska fakulteterna (10). Knappt en handfull bedrev sina forskarstudier vid Naturvetenskapliga (4), Samhällsvetenskapliga (4) och Medicinska fakulteten (4). Ytterligare några doktorerade vid Lunds Tekniska Högskola (1), Konstnärliga fakulteten (2) samt Juridiska fakulteten (1).

Intervjupersonerna befann sig i olika skeden av sin forskarutbildningsprocess. Några var inne på sitt första år och kämpade med att hitta rätt i doktorandtillvaron medan andra bara var några månader från disputation. En av intervjupersonerna hade nyligen fullföljt hela forskarutbildningen och stod i begrepp med att orientera sig i en postdoktoral tillvaro. De allra flesta hade en doktorandtjänst vid intervjutillfället. Enstaka saknade emellertid finansiering och arbetade med att färdigställa sin avhandling parallellt med att försöka försörja sig på annat sätt. En av intervjupersonerna var internationell doktorand som rest till Sverige från ett annat land för att bedriva forskarstudier. Samtliga doktorander som ingår i studien definierade sig själv som ensamarbetande. Någon berättade emellertid att de enligt beskrivningar på framförallt institutionens hemsida ingick i en forskargrupp, men att de i praktiken arbetade ensamma eftersom gruppen i princip aldrig träffades.

Mot denna bakgrund kan konstateras att fler kvinnor än män intresserade sig för att medverka i studien och att doktorander från Humanistiska och teologiska fakulteterna var mer angelägna att dela med sig av sina erfarenheter än doktorander från övriga fakulteter. Detta hänger väl samman med att kvinnor som arbetar ensamma i högre grad än män problematiserar sin doktorandtillvaro och att andelen ensambetare är störst inom just humaniora-teologi (Holmström 2013). Samtidigt visar doktorandernas respons på intervjufrågan att ämnet även är angeläget för män och för doktorander inom andra fakulteter. Dessutom visar responsen tydligt på att ensamarbetande doktorander och doktorander som ingår i en forskargrupp inte ska förstås som några absoluta och väsensskilda positioner. En del doktorander kan tekniskt sett ingå i en forskargrupp, men inte desto mindre uppleva sig vara mycket ensamma i sitt forskningsarbete. Omvänt är det självfallet fullt möjligt att doktorander som inte formellt sett ingår i en forskargrupp ändå har kontakt med andra forskare eller doktorander som de i lägre eller högre grad samarbetar med. Även om det senare gällde för långt ifrån alla som medverkade i studien visade intervjuerna flera exempel på hur doktorander kan ingå i olika slags samarbeten utan att ingå i en forskargrupp.

Information till intervjupersonerna och genomförandet av intervjuerna

Inför intervjuerna informerades doktoranderna om studiens bakgrund och syfte via det brev i vilket intervjupersoner till studien efterlystes. De som valde att ta kontakt informerades utförligare per telefon och de gavs möjlighet att ställa kompletterande frågor både innan tid och plats för intervjun bestämdes och vid själva intervjutillfället. Utöver studiens bakgrund och syfte fokuserade informationen framförallt på att tydliggöra att intervjuerna med doktorandernas godkännande avsågs att spelas in, att det inspelade materialet skulle

transkriberas och att ljudfilen sedan raderades från inspelningsmediet. Intervjupersonerna informerades också om att deras medverkan var anonym såtillvida att personuppgifter vare sig sparades i anslutning till det transkriberade materialet eller i texter som avrapporterade projektet.

Intervjuerna var semistrukturerade och utgick från en på förhand upprättad intervjuguide. I intervjuguiden var ett antal övergripande teman och frågeområden listade och det var dessa som intervjun förväntades att uppehålla sig kring (t ex Trost 2010; Seidman 1998). Bortsett från ett antal inledande bakgrundsfrågor fokuserade guiden på doktorandernas upplevelse av forskarutbildningen, deras beskrivning och reflektioner kring sin arbetsvardag, deras erfarenheter av kollektiva arbetsformer samt hur de såg på sin institutionsmiljö. Samtidigt som guiden fungerade som en påminnelse om de på förhand definierade frågeområdena var ambitionen att använda den på ett flexibelt och öppet sätt. Även om intervjuguiden kan upplevas som central för den som utför intervjun kan frågorna vara av begränsat intresse för de som intervjuats (Seidman 1998). På så vis kom flera intervjuer också att uppehålla sig mindre kring vissa aspekter av guiden och ibland mer kring frågor som inte initialt ringats in som centrala.

Intervjuerna varade mellan 45 och 120 minuter och i samtliga fall spelades intervjuerna in. Av praktiska skäl gjordes tre av intervjuerna per telefon.

Databearbetning och analys

Omedelbart efter avslutad intervju överfördes ljudfilen till dator och raderades därefter från inspelningsmediet. Parallellt med att intervjuundersökningen pågick påbörjades också transkriberingen. Under transkriberingsprocessen gjordes löpande en bedömning av vilka aspekter i intervjuerna som var relevanta för frågeställningen och vilka intervjuavsnitt som föll utanför ramen för studiens fokus och som därmed inte skulle tillföra analysen något. På så vis transkriberades merparten av det inspelade intervjumaterialet, men inte allt. Att göra en sådan selektion beskriver Flick (2005) som en rimlig avgränsning och hushållning med de resurser som vanligtvis står till ett givet projekts förfogande.

Sammantaget utgör det transkriberade materialet en omfattande textmängd och efter flera genomläsningar av textmaterialet i sin helhet reducerades och kondenserades textmängden till en mera överskådlig nivå. Så skedde i flera olika led. Med utgångspunkt i studiens syfte och frågeställningar identifierades först viktiga teman och problemområden i intervjumaterialet. Detta gjordes såväl utifrån de förhandsdefinierade aspekterna i intervjuguiden som utifrån andra intressanta aspekter som framträtt under intervjuerna. I ett textdokument sorterades därefter relevanta intervjuцитat in under respektive tema. Detta textdokument lade sedan grunden för en fördjupad analys genom vilken olika mönster och motsättningar inom respektive tema framträdde. Med utgångspunkt i dessa kunde de problem som de ensamarbetande doktoranderna gav uttryck för förtydligas och preciseras. Vad lyfte doktoranderna fram som särskilt problematiska aspekter av sin forskarutbildning? Hur kunde dessa aspekter sorteras och begreppsliggöras – och hur förhöll de olika problembilderna sig till varandra?

Erfarenheterna av intervjuerna presenteras både i löpande text och i form av citat. För läsvänlighetens skull har några citat redigerats med avseende på grammatik eller ordföljd. Redigeringen av citaten har självklart gjorts med hänsyn till att betydelsen av vad intervjupersonerna sagt inte ska gå förlorad. I anslutning till de citat som presenteras framgår om det är en kvinna eller man som citeras och vid vilken fakultet som intervjupersonen doktorerar vid.

Problembilder i doktoranders vardag

I det följande avsnittet presenteras studiens empiriska material. Mot bakgrund av studiens fokus är redovisningen strukturerad utifrån vilka olika problem som framträder när de ensamarbetande doktoranderna reflekterar kring sin forskarutbildning och doktorandtillvaro. Vad är det för problem som de ensamarbetande doktoranderna beskriver? Vad kan vara besvärligt med forskarstudierna? Varför verkar ensamarbetande doktorander må sämre än doktorander som ingår i en forskargrupp?

Att bearbetningen fokuserar på att identifiera problembilder innebär att resultatavsnittet inte är heltäckande i den meningen att det ger en helhetlig bild av intervjupersonernas erfarenheter av forskarutbildningen. Problembilderna ska inte heller förstås som allmängiltiga på så sätt att samtliga intervjupersoner skulle erfara samtliga av de möjliga problem som beskrivs. Därtill kan olika doktorander givetvis uppleva olika problem som olika närvarande i deras doktorandtillvaro och problemen kan upplevas med varierad styrka och intensitet.

Även om upplevelserna skiljer sig åt finns det inte någon intervjuperson som inte upplevt eller försökt att hantera någon eller några av de problembilder som beskrivs. Dessutom flätar de olika problemen många gånger in i varandra på så vis att ett problem ofta hänger samman med eller leder till ett annat. Problembilderna kan därmed förstås som ett antal potentiella hinder eller risker och i samma takt som dessa intensifieras och samvarierar kan de komma att ligga till grund för ett mönster som kan bli allt svårare att bryta eller hitta sin väg ut ur.

Den trevande uppstarten

Den kanske tydligaste problembilden länkar till den första tiden i forskarutbildningen. Detta är generellt sett en period som uppfattas som problematisk av många doktorander (t ex Gardner 2007) och i det här avseendet utgör intervjupersonerna i den här studien inga undantag. I princip samtliga doktorander som medverkar i studien uttrycker på olika sätt att den första tiden i någon mening var besvärlig. Uppstarten beskrivs som alltifrån lite trevande till förvirrande och präglad av en känsla av total ovisshet. I något fall uttrycks också en frustration över att känslan av ovisshet innebar att startsträckan för att komma igång med forskarstudierna och avhandlingsarbetet blev onödigt lång. Därmed passerade också värdefull tid utan att arbetet upplevdes gå framåt.

Jag tyckte det var otroligt förvirrande. Det är egentligen det jag tänker först. (Intervju 9, kvinna, Sam fak)

Det är ett väldigt famlande i början. (Intervju 24, kvinna, Jur fak)

En total känsla av ovisshet. (Intervju 22, kvinna, HT)

Jag tycker att det har gått för mycket och onödigt lång tid för att försöka förstå vad det här är för någonting och vad det är jag vill göra. Så jag hade velat göra det mera strukturerat, det måste jag säga. (Intervju 5, kvinna, LTH)

Mer än att kunna peka på vilka konkreta frågor som de sökte svar på som nybörjare framhåller flera intervjupersoner en allmän känsla av osäkerhet i fråga om vilka förväntningar som följer på att vara doktorand. Att vara doktorand svarar mot en ny tillvaro och utan

självklar tillgång till andra doktoranders erfarenheter menar flera intervjupersoner att känslan av osäkerhet kan växa sig starkare inom gruppen av ensamarbetande doktorander.

Jag vet inte vad som förväntas. [...] Jag har ingen som säger åt mig att det du gör, det är så en doktorand jobbar. Det är väl det jag kände med att inte ha en grupp, att vara ensam doktorand i största allmänhet, det är svårt med detta. (Intervju 7, man, Nat fak)

Jag visste inte vad jag förväntades göra. För jag har hela tiden känt att en forskarutbildning borde vara mer än att producera x antal artiklar. Så jag har försökt hitta...ibland saker som inte var så vettigt, jag gick på en massa seminarium som jag inte vet om de var så relevanta. För jag ville ha den känslan att jag gör någonting mer, att jag faktiskt doktorerar. (Intervju 22, kvinna, HT)

Och det var ganska svårt som ny att se det från början själv vad jag skulle kunna göra, vad som var möjligt att göra och vad som skulle vara tillräckligt att göra för att publicera och för att liksom komma vidare. Så det kändes rätt ensamt och trist i början. (Intervju 1, kvinna, Nat fak)

Vad innebär det? Ska jag läsa nu ett år? Och om jag läser – vad ska jag läsa? Eller ska jag inte läsa? Ska jag undervisa ett år? Vad ska jag göra? [...] Så man får en förståelse för sin situation. OK, sitter du i en grupp med andra doktorander som har varit där lite längre, då är det klart att det är mycket mer naturligt. Han och hon gör si eller så, man får tips och pejl på var man ligger. (Intervju 7, man, Nat fak)

Flera intervjupersoner pekar också på det initialt svåra i rollomkastningen från att ha varit student till att bli doktorand. Under grundutbildningen manifesteras studentrollen tydligt genom att studenten deltar i undervisningen som en del av studentgruppen och utanför föreläsningssalen är studenten hänvisad till studenternas läsplatser och uppehållsrum. Denna tillvaro förändras på ett tydligt sätt så snart som en före detta student påbörjar forskarutbildningen. Från att ha varit student blir doktoranden som regel anställd, delar plötsligt lunchrum med institutionens professorer och får i många fall inta lärarrollen i föreläsningssalen. Samtidigt lever studentrollen i hög grad kvar genom handledningssituation, kursdeltagande och examineringsmoment och de ibland motstridiga rollerna kan skapa en känsla av osäkerhet. Flera doktorander som medverkar i studien är antagna som doktorander vid samma institution som de studerade vid under grundutbildningen och i dessa fall framhålls hur tillvaron blir välbekant och främmande på samma gång. De personer som har varit ens lärare blir också ens kollegor och samtidigt som den nyantagna doktoranden förväntas känna till institutionsmiljön ska de invanda rollerna och relationerna omformas.

Det var väl lite förvirrat, man vet inte riktigt vad det finns för förväntningar på en [...] Jag har i och för sig pluggat där så jag känner till arbetsplatsen väl och så. Men sen var det också en konstig situation det här med att folk har varit ens lärare och nu är det kollegor. Fast ibland ska de bli ens lärare igen. Så man är lite osäker på sin roll. (Intervju 14, kvinna, HT)

Doktorander som var yrkesverksamma innan de påbörjade forskarutbildningen pekar på en tydlig omställning från arbetslivet utanför akademien till doktorandtillvaron. Framförallt framhålls den stora tidsrymden mellan initiering och slutförande av en arbetsuppgift som avhandlingsarbetet innebär samt den i många avseende betydligt högre graden av självständighet inom akademien. Dessutom uttrycker någon doktorand stor osäkerhet kring de förhållandevis stora möjligheterna att arbeta hemifrån och de flexibla arbetstiderna inom akademien. Ska hemarbete meddelas på förhand – och i så fall till vem? Är det gångbart att anlända till arbetet klockan tio på förmiddagen efter att ha arbetat stora delar av den föregående kvällen?

Doktorander som på olika sätt och av olika skäl upplever en trevande uppstart på forskarutbildningen känner sig också i någon mening osäkra i sin doktorandtillvaro. Hur stark som osäkerhetskänslan växer sig och hur länge den sitter i varierar mellan olika doktorander. För en del verkar det mest vara fråga om en vagare, initial och relativt snabbt övergående känsla. Andra menar att de ännu efter flera terminer på forskarutbildningen upplever att de är osäkra och inte vet vad som förväntas av dem, eller vilken roll de ska inta i förhållande till det seniora forskarkollektivet.

Doktoranderna som ingår i studien delar erfarenheten av att ha tagit del av någon form av introduktionskurs under sin första tid på forskarutbildningen vid Lunds universitet. Introduktionskurser kan vara fakultetsövergripande eller specifika för en enskild fakultet eller ett enskilt ämne och de kan variera i upplägg och omfattning. Kursernas övergripande syfte är dock att introducera doktoranderna till forskarutbildningen och doktorandtillvaron och mot bakgrund av den förvirring som kan präglade den första studietiden bör betydelsen av dessa introduktionskurser framhållas. Samtidigt visar materialet tydligt på att även doktorander som haft stor behållning av sin introduktionskurs kan uppleva stor osäkerhet. Detta pekar på att introduktionskurserna förvisso är mycket viktiga, men att de i sig själv inte är tillräckliga för att komma till rätta med den osäkerhet och förvirring som många doktorander känner. Detta vore ett orimligt krav att ställa på en introduktionskurs och att underskatta betydelsen av doktorandens arbetsvardag och forskarbildningsmiljön i sin helhet.

En bekräftelse som kan bli en börda – och rädslan att bli avslöjad som en bluff

Som doktorander delar intervjupersonerna erfarenheten av att ha ansökt och blivit antagna till forskarutbildningen. Flera doktorander påbörjade sina forskarstudier efter att de på ett mer eller mindre aktivt sätt blivit rekryterade från forskarsamhället. Några berättar att de efter studieframgångar på grundnivån fick mycket positiv återkoppling och uppmuntran och i vissa fall blev direkt uppmanade att söka forskarutbildningen av någon lärare på den aktuella institutionen. Andra berättar att de handplockades in i ett forskningsprojekt för att samtidigt eller i ett senare skede antas till forskarutbildningen. Alla doktorander i studien hade inte bedrivit sina studier på grundnivå vid Lunds universitet och därmed har de inte kunnat rekryteras genom uppmuntran från seniora forskare i sin kommande forskarutbildningsmiljö. I dessa fall var doktoranderna i princip helt okända på den aktuella institutionen fram tills ansökningstillfället och antagningsprocessen var i flera fall mera oviss. Inte desto mindre berättar också de här doktoranderna att de fått positiv respons på sina tidigare akademiska presentationer, även om detta uttalats i en annan studiemiljö än den där de antagits för att bedriva forskarstudier.

Trots att doktorandernas ansöknings- och antagningsprocess kan skilja sig åt i flera viktiga avseenden innebär antagningen de facto att de blivit utvalda och därmed fått en bekräftelse på att de inom det seniora forskarsamhället anses vara lämpade för att doktorera. För många kan detta generera ett självförtroende och lägga en stabil grund för tilltron till den egna förmågan att fullfölja forskarstudierna. Andra doktorander kan ganska omgående börja tvivla på den egna kapaciteten och vackla i sitt självförtroende. Då fungerar antagningen också allt mindre som en bekräftelse och möjligheten att doktorera blir istället något som känns besvärligt att

försöka leva upp till. En av doktoranderna i studien berättar att hon ibland kan känna sig som en bluff som väntar på att bli avslöjad.

Det var någon som hade lagt en bild på facebook vid ett tillfälle, hur det är att vara doktorand. Och då står det att man är rädd att vem som helst ska komma och avslöja en som en bluff. Vem är det som har släppt in en golden retriever i labbet? Som står och jobbar med provrören...och har jättefina glasögon på sig. Och jag kände direkt, att så känns det jätteofta. Vem är det som har släppt in mig för att göra detta? (Intervju 18, kvinna, Med fak)

Att doktoranders självförtroende snabbt kan vackla aktualiserar betydelsen av att beröm och uppmuntran inte stannar vid rekryterings- och antagningsprocesserna utan även har en plats i forskarutbildningen. Därtill framhåller några doktorander att de tror att tvivlen på den egna förmågan kan växa sig starkare bland doktorander som inte ingår i en forskargrupp. Medan samarbete kan ge en känsla av sammanhang och tilltro verkar ensamheten i högre grad kunna så tvivel. ”Det blir mycket verkligare när man ha någon att samarbeta med”, säger en doktorand från Medicinsk fakultet, ”för då är det inte bara jag som sitter och i värsta fall hittar på. Och då känner man sig mindre som en bluff.”

Självständig men vilsen – vägled men styrd

Att kunna agera på ett självständigt sätt och att ha en utvecklad förmåga att fatta egna och välgrundade beslut i förhållande till kvalificerade forskningsuppgifter är en väsentlig aspekt av att vara verksam som forskare och det är således något som doktorander förväntas lära sig under sin tid i forskarutbildningen. Av examensmålen för forskarutbildningen framgår bl a att den som tar en doktorsexamen ska besitta intellektuell självständighet, visa förmåga till självständig kritisk granskning av nya och komplexa företeelser samt att kunna planera och bedriva forskning på ett självständigt sätt. Examensordningens självständighetsmål verkar dock realiseras på väldigt olika sätt för olika doktorander. För vissa doktorander är det självständiga arbetet och förhållningssättet inte bara ett mål som ska vara uppfyllt efter det att forskarutbildningen fullföljts. Det är också ett medel i den bemärkelsen att de i princip fullt ut förväntas arbeta självständigt under sin tid i forskarutbildningen. För andra doktorander verkar snarast det motsatta gälla, då den egna självständigheten ofta upplevs vara underordnad andras – vanligen handledarnas – avväganden. I det förra fallet är självständighetsmålet något som realiseras redan under forskarutbildningen medan målet i det senare fallet är något som kan realiseras efter examen. Båda vägarna kan ha sina problem.

Den stora merparten av de ensamarbetande doktorander som ingår i studien framhåller att forskarstudierna och avhandlingen är utpräglad individuella projekt och att självständigheten i arbetet är mycket omfattande. Detta signaleras tydligt av det omgivande forskarsamhället och det betraktas som regel också som en viktig förutsättning när doktoranderna själva reflekterar kring sin forskarutbildningsprocess. Avhandlingsarbetets individuella karaktär och det självständiga arbetssättet utesluter dock inte att doktoranderna också kan anse sig behöva stöd och vägledning.

It's very individual. It's very much counting on yourself to get the information you need and stuff. There's a lot of access to resources, I know I can go at the library and get help. But it is a very solo kind of project. (Intervju 11, kvinna, HT)

Syftet är väl att skapa självständiga forskare och då får man lära sig att göra mycket själv [...] Men det behöver ju inte betyda att man måste vara ensam i den processen. Man behöver inte vara det. För att kunna bli den där självständige forskaren behöver man ganska mycket kollegialt stöd. (Intervju 15, man, HT)

Även om självständighet är grundläggande för såväl forskning som forskarstudier uttrycker intervjupersonerna att förväntningar på en hög grad av självständighet i vissa fall kan bli problematisk. Detta gäller för stunder när doktoranden känner sig osäker och villrådig samtidigt som det inte verkar finnas något stöd att tillgå. Då uppstår en tydlig diskrepans mellan förväntningarna på självständighet och behovet av vägledning och då framträder också en känsla av att det är upp till den enskilde att lösa sina problem, oavsett karaktär och omfattning. Doktorander som upplever att de bedriver sin forskarutbildning utifrån dessa premisser kan känna sig både frustrerade och vilsna.

Jag tycker att det är en alldeles för mycket det-är-upp-till-dig-mentalitet [...] Jag har upplevt det som att det har hela tiden varit ett blank sheet of paper. Det är upp till dig, vad kul att du är här, men nu så får du försöka reda ut det själv. (Intervju 5, kvinna, LTH)

En total känsla av att man ska bygga upp allting helt själv, och att veta vad det är som ska byggas upp på egen hand [...] Universitet ger mig vissa ramar, ger mig en plats, ger mig pengar, ger mig böcker, en handledare, men därefter lämnas jag åt mitt eget öde [...] Jag upplever att det är en miljö där det tas för givet att det här är en ensam kamp som man ska bemästra själv. Och gör man inte det så kanske man inte har där att göra. (Intervju 22, kvinna, HT)

Jag tycker inte alltid att de förstår hur osäker och utsatt man är som doktorand. Alltså de förstår inte att det är ett problem. Det finns en bild av att allting ska vara upp till den enskilda personen, att man ska liksom förhandla sig fram individuellt. (Intervju 9, kvinna, Sam fak)

Att det blir en otrolig press på att klara allting själv. Och lite hopplöshetskänsla när man inte kan få hjälp [...] Det är ju tufft. Jag tror att det har gått så långt för att jag är som jag är, att jag är väldigt självgående. Men hade det varit någon annan så kanske det inte hade gått. Men jag vet liksom inte hur jag ska reda ut det här. Och det lunkar bara på. (Intervju 20, man, Med fak)

Diskrepansen mellan kraven på självständighet och behovet av stöd kan också vara tydligt kopplade till konkreta perioder eller situationer i forskarutbildningen. Det kanske mest påtagliga exemplet handlar om forskarutbildningens initiala skede. Flera doktorander framhåller att självständighetskravet var något som fanns redan från början, då känslan av osäkerhet också var som störst.

Det har varit helt upp till mig från början. Och det var egentligen inte så att de sa till mig, att vad vill du göra, beskriv det. Utan det var mer att kom hit och var här så kommer det att utkristallisera sig så småningom. (Intervju 5, kvinna, LTH)

Den [första tiden] var svår för att jag inte visste vad jag skulle göra. [...] Och min handledare var inte speciellt mycket stöd i den processen. Och jag försökte fråga att vad ska göra? Och det var att du får känna efter vad du vill och hitta ditt eget projekt. (Intervju 2, kvinna, Nat fak)

För de allra flesta doktorander utgör handledarna ett stort och viktigt stöd när behovet av att rådgöra med någon är starkt. Några doktorander kan emellertid uppleva att de utpräglade självständighetskraven i hög grad också inbegriper relationen till handledaren. En intervjuperson framhåller att handledarna är upptagna människor som inte alltid ser handledningen som en prioriterad arbetsuppgift och att det därför är viktigt att själva vara drivande för att få till stånd möten. Sådan företagsamhet i relation till handledaren är dock

inte lika självklar för alla. En annan intervjuperson uttrycker tydliga önskemål om en fördjupad relation med sin handledare, men upplever sig störa när hon försöker ta kontakt.

Jag anser att jag ska ha handledning. Så jag skriver dagordningar och sådär. [...] Jag säger så här att när kan vi ses, sedan anpassar jag mig eftersom jag har ju en friare karta. [...] Och så bokar man in den och skickar en dagordning. [...] De kan inte skita i en om man säger att man vill ha handledning. Men jag tror att en del är väldigt nöjda med att vara ifred. [...] Det finns ju de som inte är så på, och de får mindre handledning. (Intervju 17, kvinna, HT)

[Handledaren] blev ganska besvårad när jag kom och knackade på. Och jag är ganska så, stör jag, är du upptagen? Det är lite det förhållningssättet. Jag saknar en känsla av professionellt kamratskap. (Intervju 6, kvinna, Sam fak)

Flera doktorander som upplever problem med alltför höga självständighetskrav i forskarutbildningen sätter problemet i relation till att de arbetar ensamma och inte ingår i en forskargrupp. Samtidigt finns det ensamarbetande doktorander som möter en hög grad av styrning snarare än förväntningar på att vara självständig. En doktorand berättar exempelvis om hur hennes handledare formulerar detaljerade veckoplaner och att detta upplevs mer som hämmande än som stödjande. En annan doktorand berättar om hur hon upplever sig vara detaljstyrd av sin handledare. Den här doktoranden rekryterades till ett externt finansierat projekt som handledaren fått medel för. Ansökan angav tydliga riktlinjer för vad som skulle göras, vilket fått som följd att hon upplever sig ha väldigt lite inflytande över forskningsprocessen och att hon känner sig osäker på vad som ska bli hennes bidrag i arbetet.

Att doktorander med extern finansiering kan uppleva sig styrda är ett välkänt dilemma inom forskarutbildningen. När projekten är externt finansierade är det inte sällan handledaren som erhållit medel och på så vis blir handledaren starkt knuten till doktorandens avhandlingsprojekt. Detta komplicerar inte bara möjligheterna till handledarbyte. Det innebär också att handledaren blir projektledare och behöver beakta doktorandens arbete i ljuset av projektbeskrivning och finansierarens förväntningar.

Doktorandens vilja till duglighet, oviljan att framstå som dum – och handledarens tilltro till sina adepter

Samtidigt som doktoranders känsla av osäkerhet kan växa sig ganska stark eller få fäste och få doktorander att tvivla på sig själv, känna sig övergivna och i behov av hjälp verkar det inte alltid vara en enkel sak att kommunicera frustrationen. Doktorander tenderar enligt Offstein m fl (2004) till att vara perfektionister och beskrivs som engagerade i sitt forskningsområde, ihärdiga och mycket ambitiösa. Detta är egenskaper som kan hjälpa doktorander att bli färdiga med sitt avhandlingsarbete, men de kan också leda till frustration, utbrändhet och att privatlivet sätts på undantag. En annan aspekt av saken är att doktorander ofta verkar vilja försöka klara upp saker själv snarare än att fråga sig fram. Detta – är de rädda för – kan få dem att framstå som dumma.

Bland doktoranderna som ingår i studien är det flera som upplever eller har upplevt en ibland ganska stark osäkerhet eller frustration som är direkt relaterad till forskarutbildningen och doktorandtillvaron. Detta kan givetvis hanteras på en mängd olika sätt. Men av intervjuerna att döma är det inte självklart att man försöker tydliggöra problemen för handledare,

forskarutbildningsansvarig eller någon annan representant för forskarutbildningen. Doktorander kan ibland välja att lyfta sitt problem men om gehöret har upplevts som svagt eller oengagerat verkar de i vissa fall dra sig för att försöka göra sig förstådda. Snarare verkar en del doktorander vilja trotsa osäkerheten och försöka lösa sina problem på egen hand, även i situationer där de hade behövt hjälp. En av intervjupersonerna berättar att hon hade omfattande problem med avhandlingsarbetet och att hon sökte stöd i sin handledargrupp. Hon upplevde emellertid att hon vare sig fick någon förståelse för situationen eller något substantiellt stöd och trots stress och frustration lyfte hon inte problem igen, utan hanterade saken på egen hand.

Jag var jättebesviken. Det var inte alls som jag hade tänkt. Det var en jättstressfaktor ett tag, att jag inte alls kände att det gick som jag ville. Och att jag kände att jag inte fick något stöd.[...] Man skulle kunna tänka sig att någon helt enkelt bara är på handledaren tills man får den hjälp man behöver liksom. Så gjorde inte jag, utan jag löste det själv. (Intervju 3, kvinna, Nat fak)

Medan några doktorander primärt kan motivera sin ovilja att verbalisera problem med att de upplever ett slags inre drivkraft att klara saker på egen hand, kan andra doktorander i första hand hänvisa till omgivningen. En kvinnlig doktorand inom Samhällsvetenskaplig fakultet beskriver den självständiga problemlösningsförmågan som det kanske viktigaste kännetecknet för personer som arbetar inom akademien. Mot den bakgrunden tycker hon att det känns svårt att uttrycka osäkerhet, villrådighet eller att ett problem kan vara svårbemästrat. Detta blir att agera i strid med den professionella kontext som hon befinner sig i och som hon i motsats upplever signalera självsäkerhet, effektivitet och kompetens.

Jag kan uppleva att det är ett ämne som det är svårt att tala om på en arbetsplats där människor är extremt kompetenta och effektiva, eller i alla fall framstår så för mig, och starka liksom. (Intervju 4, kvinna, Sam fak)

Ämnet...vad syftar ämnet på här? (OH)

Att hantera svårigheter som uppstår och så där. Det känns som att jag behöver vara kompetent i min hantering av mina svårigheter. Och det har ingenting att göra hur min handledare är mot mig. Utan mer som ett slags arbetsplatskultur. Att människor är kompetenta liksom. De tar hand om sina problem. (Intervju 4, kvinna, Sam fak)

Även om doktorander kan maskera eller inte förmå att tydliggöra problem som de upplever finns en handledare som följer arbetsprocessen på nära håll och som därmed skulle kunna förutse eller identifiera problem som kan dyka upp längs vägen. Men enligt flera doktorander är handledarna inte alltid särskilt receptiva. Snarare verkar en del handledare konservera bilden av den högpresterande och kompetenta student som antogs till forskarutbildningen.

Det kan betraktas som en stor skillnad mellan att vara talangfull och uppmärksam och utvald student och att vara ny som doktorand. Och det tror jag inte att alla i handledarkollektivet och andra är så observanta på. Utan de ser fortfarande den talangfulle studenten. (Intervju 19, kvinna, HT)

Men i alla fall för min del så känner jag väl ändå samtidigt att alla de här seniora personerna som man har haft som lärare innan, de fortsätter ju ha den här bilden av en att man är väldigt duktig och väl därför inte heller ser det så allvarligt. Utan tänker att den här personen klarar väl sig ur det i alla fall. Det ska nog gå liksom. (Intervju 1, kvinna, Nat fak)

Och så säger man också att du är så mogen och kvalificerad som forskare, du ska se att du klarar ut det själv. Och så får man en klapp på axeln. Men jag tror ändå att hur kvalificerad och mogen man än är, och även om

man är bra på att skriva essäer och artiklar, så är det ändå väldigt krävande att sätta samman en hel bok med flera kapitel. Det är ett rätt stort projekt att göra det själv. Man behöver stöd. (Intervju 16, kvinna, HT)

Kombinationen av att doktorander inte vill framstå som dumma och att handledare kan konservera bilden av doktoranden som mycket duktig och högpresterande kan få oönskade och problematiska konsekvenser. Medan doktorander som har bekymmer kan göra sitt bästa för att dölja eller förneka problemen kan handledare vara så fast i sin tilltro till rekryteringen att de inte förmår att tolka signaler på att något är fel. I så fall upprätthålls en bild av att saker och ting flyter på som de ska och problem som kanske måste lösas förträngs eller skjuts på framtiden. En kvinnlig doktorand från Medicinsk fakultet diskuterar oviljan att be om hjälp i relation till en tendens som hon ser hos många kvinnor och som hon benämner ”duktiga-flickan-syndromet”. Detta handlar om att ständigt vara villig att ta sig an nya arbetsuppgifter, rikta hårda krav på sig själv att prestera på en hög nivå och inte klaga när det blir för mycket eller när arbetet inte går enligt planerna.

I sammanhanget måste också framhållas att det inte är någon ovanlighet att doktorander söker svar på sina frågor inom gruppen av doktorandkollegor. Detta gäller inte minst i forskarutbildningsmiljöer som har utvecklat en mentorverksamhet där mer erfarna doktorander fungerar som mentorer för mindre erfarna. Mentorverksamhet finns dock inte överallt och möjligheten att diskutera forskarutbildningsrelaterade frågor med doktorandkollegor är inte någon självklarhet. En av de ensamarbetande doktoranderna som ingår i studien pekar på en frustration över att hon inte hade någon att diskutera arbetsdagens mindre och större problem med, men att detta förändrades när hon av en händelse påbörjade ett samarbete med en doktorand vid ett annat lärosäte. Till skillnad från hur det varit tidigare upplevde hon att hon hade någon att diskutera doktorandtillvaron med på ett ömsesidigt sätt och att det inte längre fanns något skäl att censurera sig själv av rädsla för att framstå som oinitierad eller dum.

Och han känner precis likadant. Han formulerade det så att när han åkte hem, nu förra veckan, att han för första gången sedan han började inte känner sig totalt ensam. Att det finns någon mer att fråga. [...] Jag klamrar mig gärna fast vid det samarbetet eftersom det är mycket trevligt. Här är någon som är parallell med mig, där man kan ställa alla de riktigt dumma frågorna och han kan göra detsamma med mig. De är kanske inte dumma, men alla de frågorna man tänker att det här borde jag veta. (Intervju 18, kvinna, Med fak)

Avsaknaden av kunskapsöverföring och en utbildning som är osynlig

Doktorander befinner sig som regel i ett professionellt sammanhang tillsammans med seniora forskare och på så vis vistas de i en miljö där den samlade kunskapen om forskning och undervisning är mycket stor. Det finns en stor vilja bland doktoranderna att få ta del av denna kunskap och flera olika möjligheter står ofta till buds. Sett till det mera vardagliga arbetet har doktoranderna möjlighet att ta del av institutionens seminarieverksamhet och genom handledningen och forskarutbildningen i sin helhet står flera möjliga lärotillfällen till buds. Det är ändå ingen självklarhet att kunskapen spillas över på doktorandkollektivet i den omfattning som doktoranderna själva önskar. I princip samtliga doktorander som ingår i studien tar förvisso del av seminarier på sin institution och de verkar vara överens om att dessa utgör en viktig möjlighet för att utbyta erfarenheter med, inspireras och ta lärdom av seniora forskare. Seminarierna kan emellertid vara alltifrån frekventa och välbesökta till sporadiska och glesbefolkade och i synnerhet i miljöer med svagare eller i enstaka fall

obefintlig seminarietkultur kan de upplevas som otillräckliga. Detta understryker den stora betydelse som handledningen och forskarutbildningen i sin helhet har för doktorandens möjlighet att få ta del av de seniora forskarnas kunskap och erfarenheter.

Medan doktoranderna i studien pekar på handledarnas centrala betydelse för kunskapsöverföringen verkar flera av dem ha svårt att betrakta forskarutbildningen som en organiserad utbildning. Bland annat framhålls att en hel del forskarutbildningskurser är individuella läskurser som i princip genomförs på egen hand i form av enskilda litteraturstudier. Att doktorandkurser ganska ofta genomförs utan tydlig ledning av någon senior forskare framkommer också av 2012/2013 års utvärdering av forskarutbildningen vid Lunds universitet (Holmström 2013). Här framhåller drygt var femte bland doktoranderna i stort (22%) och ännu något fler av de ensamarbetande doktoranderna (28%) att kurserna på forskarutbildningen i hög eller mycket hög grad består av självstudier utan undervisning. Därutöver framhåller doktorander i föreliggande studie att forskarutbildningen kan kännas konturlös, att de kan sakna regelbundna och obligatoriska utbildningsmoment och att det ibland kan kännas som att det är upp till den enskilde att själva utforma sin forskarutbildning.

Jag tycker fortfarande att det är ganska konturlöst. [...] Det känns inte som en utbildning. Visst, vi går några kurser här och där, men det är någon vecka här och där. Vad är det? Sammanlagt fem veckors kurser...det är ju ingenting. Man kan säkert gå fler. Men det är inte så lätt att hitta och att ens komma in på dem som finns är jättesvårt. Jag tycker det är jättesynd. (Intervju 21, kvinna, Med fak)

Jag vet inte om jag känner det så mycket att det är en utbildning. Som jag sa, vi har vissa obligatoriska kurser. Men det är ju inte som att man följs åt, doktoranderna, eller känner att det finns vissa regelbundna obligatoriska moment. Alltså det är en väldigt fri och självständig utbildning där en stor del av utbildningen förmodligen är att man ska lära sig att bli självständig och kunna ordna med saker och ting själv. Men nej, som någon utbildning känns det inte riktigt. Utan det känns som om man är forskare, men med mindre makt, med mer beroendeställning till folk, med mindre pengar och kanske också, på vissa sätt, mer frihet. (Intervju 1, kvinna, Nat fak)

Det känns som att det är mycket mina egna initiativ. Jag hittar en kurs jag vill läsa och så läser jag den, jag hittar en workshop jag vill åka till och så åker jag dit. Det har väl att göra med att jag inte har kunnat ha den här dialogen med en handledare. (Intervju 7, man, Nat fak)

I sammanhanget framhålls att forskarutbildningen inte är en utbildning i den meningen som tidigare studier varit. Tillvaron som doktorand är som regel också att utföra ett arbete som anställd och avlönad och detta innebär att doktoranden befinner sig i ett gränsland mellan utbildning och arbete. En doktorand framhåller att arbetet är mycket fascinerande och intressant. Samtidigt beskrivs arbetet som utpräglat självständigt medan inslagen av organiserade utbildningsmoment, där seniora forskare delar med sig av sina kunskaper och erfarenheter, beskrivs som få eller inga alls. I sådana fall framstår utbildningen närmast som osynlig.

Jag vet inte om det är en utbildning. I så fall är det den sämsta sortens distansutbildning. Däremot kan det vara ett väldigt fascinerande jobb. [...] Min erfarenhet av humanistiska studier i Lund är att det inte är så mycket utbildning utan en självständig bildningsprocess med vissa inslag av kontakter med lärare. (Intervju 22, kvinna, HT)

För varje termin som jag forskar så skulle jag vilja ha längre perioder där man faktiskt går en utbildning och lär sig något mer grundläggande liksom. För annars är det inte riktigt en forskarutbildning. Utan mer ett jobb. (Intervju 21, kvinna, Med fak)

Att tvivla på vad man gör, varför man gör det och vem man är

Att doktorera innebär i olika grad stunder av tvivel för förmodligen alla doktorander. Tvivlet kan vara något som finns med under en kortare tid i början av forskarutbildningsprocessen, det kan vara något som i olika styrka dyker upp sporadiskt under olika perioder, men tvivlet kan också finnas med som en envis följeslagare från i princip uppstart till målgång. Sett till intervjupersonernas utsagor verkar tvivlet oftast vara relaterat till det forskningsarbete som genomförs inom ramen för avhandlingen. Samtidigt kan det handla om delvis skilda aspekter av forskningen. Doktorander kan vara osäkra på om de gör relevanta och riktiga vägval gällande t ex frågeformulering, avgränsning och metodval och på så sätt tvivla på vad de gör. Ibland kan de också ställa sig frågan om vad deras avhandling och forskning har för mening och i sin förlängning kan de tvivla på varför de överhuvudtaget genomför sitt avhandlingsarbete. Ett annat tvivel kan uppstå i relation till utvecklingen av en professionell identitet som forskare. Har jag vad som krävs för att klara av att doktorera? Kan jag kalla mig för forskare? Sprunget ur vart och ett av dessa tvivel kommer också ett ibland starkt behov av ett erkännande från den sociala och professionella omgivning som doktoranden omges av inom akademien. Det är dock inte någon självklarhet att ett erkännande alltid står att finna i den forskarutbildningskontext som doktoranderna befinner sig.

Att doktorander kan tvivla på vad de gör när det kommer till viktiga vägval i forskningsarbetet hänger ofta samman med en osäkerhet och en ovana att genomföra kvalificerade forskningsuppgifter. Men tvivlet kan i hög grad också förstås i relation till att avhandlingsarbetet fortlöpande granskas och kritiseras genom framförallt handledning och seminarier. Inslaget av granskning och kritik och det tvivel som kan komma härifrån aktualiserar frågor både om hur mottagaren förmår att ta emot kritiken och hur avsändaren formulerar densamma. Å ena sidan är kritik och granskning en naturlig del av det akademiska samtalet och på så vis handlar forskarutbildningen i hög grad om att doktoranden utvecklar en förmåga att lyssna på och förvalta kritiska synpunkter. För en hel del doktorander kan detta förmodligen kräva en kortare eller längre period av tillvänjning. Å andra sidan är det också viktigt hur kritiken framförs. I intervjuerna med de ensamarbetande doktoranderna förmedlas betydelsen av att kritiken balanseras med inslag av en bekräftelse på när de har utfört ett gott arbete. Detta betyder att återkopplingen på avhandlingsarbetet inte behöver reduceras till att ta upp vad som ska förändras, utvecklas och göras bättre, utan också kan fungera som ett kvitto på att något är bra. Någon doktorand i studien poängterar hur starkt behovet av detta slags bekräftelse kan vara och hur betydelsefullt det är när den faktiskt kommer. En annan doktorand berättar att hon ofta är bekymrad över om hennes avhandling håller måttet och utan någon bekräftelse på om så är fallet verkar doktorandtillvaron i hög grad ha blivit präglad av tvivel och oro. Utan någon doktorand- eller forskarkollega att diskutera frågor kring t ex syfte och metodval med, kan tvivlet komma att växa sig starkare bland de ensamarbetande doktoranderna. Dessutom kan känsligheten för kritik och behovet av bekräftelse när något är bra vara större för den som arbetar ensam och sällan ges tillfälle att presentera sina idéer för andra.

Det är klart att det hade underlättat om jag hade någon som sagt kör på det här. [...] Det är den stämpeln jag tror många doktorander söker efter. OK! Poff! Kör på detta! Och det där famlar man ju efter och på PLAN-seminariet tycker jag att jag fick det. Och hade du frågat mig hur jag trivdes med min tjänst innan PLAN-seminariet hade det varit mera shaky än vad det är nu. Nu märker jag ändå att det finns idéer som folk uppfattar som inte är helt galna. Att folk säger att det här värt att göra. (Intervju 8, man, Sam fak)

Om jag skulle spekulera från min egen värld så skulle jag säga att det är avsaknaden av någon större gemenskap, att inte kunna nå den här känslan av att man har en idé, ett tydligt syfte, man vet att det är något som antagligen kommer fungera, för det är flera som delar idéerna och projektet. Det är ju det som är ångesten liksom. Kommer det här bara att krakelera? Är det här skit alltihop? Men är man flera som delar på det så är det en trygghet. (Intervju 19, kvinna, HT)

Ibland kan doktorander ifrågasätta poängen med den forskningsidé som de arbetar med och tvivla på varför de överhuvudtaget ska slutföra sitt avhandlingsarbete. Har mitt projekt någon betydelse för någon annan än mig själv? För vem är mina resultat intressanta? Frågor som dessa kan under vissa omständigheter vara uppfriskande och kasta ett intressant ljus på avhandlingsarbetet. För vissa doktorander kan de emellertid växa sig så starka att blir tunga att bära. Flera doktorander i studien tror att tvivlet är starkast bland ensamarbetande och fakultetsfinansierade doktorander. Utan någon kollega som i arbetsvardagen vill diskutera forskningens framåtskridande eller någon anslagsgivare som efterfrågar forskningsresultaten blir meningsskapandet i högre grad den enskildes angelägenhet och då ligger också tvivlet närmare till hands.

Jag har gått från att vara mycket motiverad till att inte vara motiverad alls att fortsätta. Sedan vad det är...alltså jag tror att en sak kan nog vara att jag har känt att jag har varit väldigt ensam. [...] Jag har ju inga anslagsgivare som är intresserade av mitt resultat, utan de pengar jag får, det är ju på något sätt grundforskningsstipendier. Så det är ingen som liksom efterfrågar mina resultat och jag forskar inte inom ett ämne som kan leda till en innovation på något som helst sätt. Min handledare har ju klart varit intresserad av vad jag har fått fram, men i princip har jag varit lite i ett vacuum där jag har känt att det spelar inte så stor roll vad jag gör, förutom att min ämnesansvarige kommer att bli arg på doktorandsamtalet om det kommer att gå dåligt liksom. Det ligger ju i hennes intresse att jag bli klar. (Intervju 3, kvinna, Nat fak)

Särskilt då i arbeten som ändå är ensamma, där det kan vara väldigt lätt att tvivla på syftet, alltså nyttan av det man håller på med. Varför gör jag det här liksom? Det är ingen som blir räddad av det här. (Intervju 22, kvinna, HT)

Doktorander som tvivlar på varför de gör vad de gör och ibland upplever känslor av meningslöshet kan självfallet hitta vägar ut ur sina tvivel. Att lösa saken helt på egen hand verkar dock inte vara någon enkel sak. Sett till doktoranderna som ingår i den här undersökningen verkar lösningen på problemet i första hand involvera andra. När tvivlen börjar växa sig alltför starka är det med andra ord i synnerhet i de sociala och professionella sammanhangen som omger doktoranderna och inte i det avskilda avhandlingsarbetet som meningsskapandet står att finna. Framförallt framhålls betydelsen av seminarier och andra sammanhang där avhandlingsarbetet ventileras inför intresserade lyssnare. Ytterligare en doktorand – som gör en intervjustudie – lyfter fram betydelsen av den närhet till forskningsfrågan som fältarbetet ger.

Det är absolut så att mening skapas till exempel på seminarier. Om man oftare sågs under sådana former eller oftare hade någon typ av samvaro kring forskningen så är det klart att det skulle bidra. (Intervju 22, kvinna, HT)

När känns min avhandling mest angelägen för mig? När jag har gått och grunnat på den själv i två veckor eller när andra har lyssnat intresserat? Förmodligen när andra har lyssnat. (Intervju 19, kvinna, HT)

Allra lättast för mig är att göra fältarbete för då känner jag att jag gör något meningsfullt. [...] Om det bara är jag och min avhandling, och inga andra världar utanför, och avhandlingen känns verklighetsfrånvärd och jag inte har så mycket kontakt med handledare eller kollegor...då är det som att vad håller jag på med? Vad är det här? (Intervju 22, kvinna, HT)

Ett annat slags tvivel kan uppstå i relation till den professionella identitet som doktoranden utvecklar genom avhandlingsarbetet och tiden i forskarutbildningen. Att doktorander tvivlar på sig själv och vem de är i sitt professionella sammanhang är nära förbundet med deras tvivel kring både vad de gör och varför de gör det. Att vara säker på sina vägval och att känna mening med sin forskning ger en helt annan grogrund för att utveckla en stabil professionell identitet än att vara osäker och ibland ha svårt för att känna sin egen forskning som meningsfull. Även utvecklingen av en professionell identitet är något som uppges kunna leda till större huvudbry för ensamarbetande doktorander än för doktorander som ingår i en forskargrupp.

Och när man sitter alldeles själv och arbetar så får man inte heller någon bekräftelse på vad man gör. Vilket gör att man kanske blir lite osäker på sin identitet. Om man finns i ett socialt sammanhang så får man förhoppningsvis positiv respons, en bekräftelse då som stärker ens identitet. (Intervju 16, kvinna HT)

Att prioritera bort erkännandemöjligheter

Doktorandens avhandlingsarbete upptar en stor del av deras arbetstid och det är centralt när känslor av tvivel uppstår och när behovet av bekräftelse växer sig stort. Inom akademien finns emellertid andra arbetsuppgifter som kan ge upphov till tvivel, men även vara en väg till bekräftelse, erkännande och utveckling av en professionell identitet. Detta handlar inte minst om att vara engagerad i undervisningen av institutionens studenter. Någon doktorand som medverkar i studien tvivlar på sin förmåga att undervisa och har efter visst övervägande valt bort arbetsuppgiften. De flesta har dock erfarenhet av att undervisa och när de reflekterar kring undervisningen framhålls ofta att den skänker mening och tillfredsställelse i arbetsvardagen. Att undervisa kan skapa såväl en känsla av att vara betydelsefull för studenter som för verksamheten i stort. Därtill kan undervisningen fungera som en bekräftelse av de kunskaper som förvärvats under tiden i grund- och forskarutbildningen.

Med undervisning känns det att nu gör jag något som behövs för någon annan och det känns bra. Man utför ett arbete på ett annat sätt. När jag håller på med min avhandling gör jag det mer för min skull och de jag har kontakt med gör det de gör för att hjälpa mig. (Intervju 14, kvinna, HT)

Jag tycker att det är roligt att föreläsa, jag tycker att det är roligt att ha seminarium med studenterna. Jag tycker det är genuint kul att höra vad de tycker och tänker. Det bästa jag vet nästan, är när studenter stannar kvar efteråt. (Intervju 9, kvinna, Sam fak)

Utöver att undervisa kan doktorander söka sig till och utföra andra slags arbetsuppgifter som inte direkt handlar om forskningen och avhandlingsarbetet. I anslutning till undervisningen finns exempelvis möjlighet att medverka i eller försöka initiera lärarlagsarbete och olika former av pedagogiskt utvecklingsarbete. Andra exempel som doktoranderna i studien nämner är åtaganden i institutionsstyrelse samt engagemang i olika slags arbetsgrupper eller kommittéer. Gemensamt för dessa aktiviteter är att de i betydligt högre grad än forskningen

och avhandlingsarbetet involverar andra människor. Medan forskningen beskrivs som en till stora delar enskild och isolerad del av arbetet beskrivs de här arbetsuppgifterna som mera förankrade i institutionens arbete i stort och som mera socialt och kollektivt orienterade.

Samtidigt som dessa arbetsuppgifter kan vara viktiga för doktoranders meningsskapande och professionella erkännande verkar de ha en svag ställning i en del forskarutbildningsmiljöer. Flera doktorander som på olika sätt lyfter fram betydelsen av att engagera sig i det institutionsgemensamma arbetet och i de mera kollektivt orienterade arbetsprocesserna är tydligt kritiska till hur engagemanget betraktas i den forskarutbildningsmiljö som de är verksamma inom. Medan forskningen upplevs vara det som premieras tycker de att de får signaler på att det är mindre viktigt att engagera sig i undervisning eller andra arbetsuppgifter som berör institutionens arbete i stort.

Jag blev engagerad i kollektiva processer och jag satt med i institutionsstyrelsen och i doktorandråd [...] Men man ska som sagt passa sig lite så att det inte blir för mycket. För ändå, någonstans är det ingen som tackar dig för det. (Intervju 16, kvinna, HT)

Men det är så himla krävande och jag tycker inte att man får någon uppskattning heller. Det är ingen som tackar en för man tar hundratals timmar med undervisning och försöker engagera sig för studenter liksom, utan det är ju väldigt individualistiskt på institutionen. Det som räknas är det man producerar forskningsmässigt. (Intervju 1, kvinna, Nat fak)

Jag kanske har gått in i det lite i överkant, så det kanske har tagit lite för mycket tid har jag förstått, i relation till vad andra brukar lägga. Och min handledare har också sagt till mig att undervisningen tar för mycket tid, det får inte ta så mycket tid [...] Jag har fått höra att jag lagt för mycket tid på tentarättningen, att man bara snabbt ska ta sig igenom det där, att jag lägger för mycket tid på att skriva kommentarer löpande i deras texter, att jag lagt för mycket tid på betygsättningen [...] att jag har lagt väldigt mycket tid på att förbereda föreläsningar. (Intervju 9, kvinna, Sam fak)

En förklaring till att forskningen är starkt premierad i många miljöer är att meritvärdet för forskning och publicering vida överstiger meritvärdet för många andra åtaganden inom akademien. En annan viktig förklaring är att det givetvis finns en gräns för hur mycket annat arbete som en doktorand kan utföra utan att avhandlingsarbetet blir lidande. Var denna gräns går varierar mellan såväl individer som forskarutbildningsmiljöer. Men att det finns en sådan gräns och att det är viktigt att förhålla sig till var den går påtalas av flera doktorander.

Om man känner att man är så lagd att man gillar att vara kollektiv, då får man ta ett eget ansvar också. Är det någon som betalar mig för det här? Kommer jag få credit för det? Är det en merit? Och man får lägga lite band på sig själv och ta rationella beslut, att jag måste fokusera på mitt avhandlingsarbete. För till syvende och sist, det är ett ansvar man får ta. (Intervju 16, kvinna HT)

Jag försöker intala mig själv att det handlar inte bara om att komma fram till den punkten när jag ska lägga fram min avhandling. Det är en så pass lång period de här åren, det är mitt liv som händer under tiden som jag skriver min avhandling. Så därför försöker jag bara packa på så mycket som möjligt, undervisning, administrativa uppgifter, representationsuppdrag och så vidare, som givetvis försämrar på sätt och vis mina möjligheter att göra min avhandling, ökar stressen. Men samtidigt ger det mig mening i vardagen. Att gå till jobbet, att vara där, att träffa människor. (Intervju 8, man, Sam fak)

För det är ju en risk att det som involverar andra människor alltid tar över jämfört med det som bara involverar en själv, eller för mig är det så. (Intervju 9, kvinna, Sam fak)

Viljan att engagera sig i kollektiva arbetsprocesser och vetskapen om att detta kan fördröja avhandlingsarbetet lägger grund för en balansakt som doktorander kan behöva förhålla sig till. Hur ska de balansera mellan det enskilda avhandlingsarbetet och viljan att engagera sig i arbetsprocesser som mera anknyter till arbetet på institutionen i stort? Måste intressanta uppdrag rationaliseras bort för att doktoranden inte ska riskera att komma efter med forskningen? Dilemmat beskrivs som särskilt påtagligt för kvinnor. Flera intervjupersoner framhåller att kvinnor i mycket högre grad intresserar sig för och tar ansvar för det kollektiva medan män har närmare till hands att söka sig till det självständiga arbetet. Detta handlar om att skapa mening i vardagen, men upplevs också anknyta till de olikartade förväntningar som finns på mäns och kvinnors arbete.

Och det är också en jobbig skillnad mellan kvinnor och män, att det finns olika förväntningar utifrån. Jag tycker att det är skitjobbigt, jag har väldigt, väldigt svårt att säga nej till saker. Duktig-flicka-syndromet liksom. Det är därför jag inte kan fokusera på avhandlingsarbetet riktigt, för det kommer så många störmoment. Dels för att jag tycker att en del projekt är roliga, det här vill jag hoppa på liksom. Men mycket är att jag känner att jag måste ställa upp. Medan jag har en kollega då som är man, han svarar att nej, det har jag inte tid med. Och jag gör aldrig det. (Intervju 21, kvinna, Med fak)

Lyxen att doktorera och känslan av att stå i tacksamhetsskuld

Doktorander har som regel ett mycket stort intresse för det ämne som de doktorerar inom och den forskningsfråga som de tar sig an i avhandlingsarbetet. På så vis innebär forskarstudierna en unik möjlighet för doktoranden att fördjupa sig inom ett av sina intresseområden. Detta gör att en del doktorander förhåller sig till möjligheten att doktorera som en lyx som är få förunnad. Att förhålla sig till forskarstudierna som en lyx verkar inte främst ha sin grund i att doktoranden har valts ut i konkurrens med andra och på så vis har lyckats nå en position som är attraktiv för långt fler än för de som får möjligheten att doktorera. Lyxen verkar snarare beskrivas i ekonomiska termer. Doktorander är väl medvetna om att kostnaden för deras doktorandlön tas någonstans ifrån och att den ekonomiska ersättningen är en central förutsättning för att de ska kunna doktorera. För en del framstår ersättningen emellertid också som ett ok som ibland blir tungt att bära, i synnerhet i stunder då man tvivlar på arbetets syfte för någon annan än sig själv eller då arbetet inte flyter på som önskat. I stunder som dessa verkar doktorander kunna känna sig onyttiga. Dessutom beskriver några doktorander sin rädsla för att misslyckas i ekonomiska termer.

Jag gör ju det inte för någon annan, jag gör det för mig själv. Vilket är en lyx. Och det är fantastiskt att få lov att doktorera. Men det är också det som ger den känslan av att man är extremt onyttig ur ett samhällsperspektiv, att vad är det här bra för? (Intervju 19, kvinna, HT)

Allt det allvar jag lägger på mina egna axlar. Jag får en massa pengar och så sitter jag här och hinner inte ens göra det. (Intervju 8, man, Sam fak)

Jag menar, jag har ju själv fått lön motsvarande flera hundrausen och nu har dom inte förräntat sig. Och det kan ju vara nog så tråkigt i ett individuellt perspektiv. Men i ett samhällsperspektiv är det rent förkastligt. (Intervju 16, kvinna, HT)

Att det kan betraktas som en lyx att doktorera verkar i några fall också kunna förmedlas av handledare eller andra seniora forskare. Förhållningssättet kan dels gömma sig i utsagor om att tiden som doktorand är den bästa tid som akademien har att erbjuda. Dels uppfattar några intervjupersoner att doktorandtjänstens exklusivitet kan användas som ett argument för att de

bör vara tacksamma för att ha fått chansen att doktorera. Detta kan generera en ödmjukhet inför uppgiften. Samtidigt upplever några att förhållningssättet lägger grunden för en besvärlig situation. En doktorand som anställts med hjälp av handledarens forskningsmedel upplever att handledaren blivit förnärad när de haft olika synpunkter på hur avhandlingsarbetet ska bedrivas och vid något sådant tillfälle framhållit att anställningen är en gåva från handledaren till doktoranden. På så sätt tycker doktoranden sig ha hamnat i ett slags tacksamhetsskuld till handledaren och fått allt svårare för att framföra sina egna perspektiv och idéer på den forskning som bedrivs. Liknande känslor och erfarenheter av att stå i tacksamhetsskuld förmedlas av fler doktorander som medverkar i studien:

Jag är trött på att man ska vara så himla tacksam. Man ska vara så tacksam att man fick chansen och man ska vara så tacksam att man får vara här [...] Det är lite med den här tacksamheten också, att passar det inte så finns det andra som står på kö för att få din chans. (Intervju 2, kvinna, Nat fak)

Jag har ändå varit ganska kritisk på institutionen och ibland kan jag känna att utgångspunkten för att vara det är nästan i grunden att man förstår att man är ganska privilegierad som har den här typen av jobb. Ibland kan jag tycka att man inte ska behöva säga det hela tiden. För man måste ändå kunna vara kritisk. (Intervju 9, kvinna, Sam fak)

Den ensamme experten

Möjligheten att fördjupa sig inom ett avgränsat problemområde innebär att doktorander successivt blir alltmer specialiserade inom sitt forskningsfält. På så vis blir de också i allt högre grad experter inom fältet, vilket är en viktig förutsättning både för att kunna doktorera och för den framtida postdoktorala karriären. I takt med att kunskap och expertis ökar finns emellertid allt färre att rådfråga och få initierade kommentarer av och för några doktorander verkar detta kunna ligga till grund för en ibland långtgående känsla av ensamhet gällande avhandlingsarbetet. De skulle i denna mening kunna beskrivas som ensamma experter.

Upplevelsen av en ämnesmässig ensamhet framhålls ofta när doktoranderna reflekterar över egna känslor av ensamhet och ensamhetskänslor bland doktorander i allmänhet. Flera beskriver att de i mångt och mycket har en avslappnad och god social relation till i synnerhet doktorandkollegor på institutionen. Samtidigt som detta ger möjlighet att prata om doktorandtillvaron och forskarutbildningen kan de känna sig ensamma när det kommer till forskningen och avhandlingsarbetet. Flera intervjupersoner upplever att det finns få kollegor – i vissa fall ingen alls – att diskutera sitt avhandlingsarbete med och detta beskrivs som en påfrestande form av ensamhet.

Socialt sett är det väldigt trevligt, man kan ha allmänna samtal. Men sedan ämnesmässigt blir det svårt eftersom de håller på med ett annat ämne som jag inte riktigt förstår. (Intervju 7, man, Nat fak)

Vi pratar inte så jättemycket om vad vi gör...vi har inte så mycket teoretiska diskussioner. [...] Och då kan man känna sig ensam, och extra mycket då om man faktiskt inte har så många att prata om sin forskning med. (Intervju 9, kvinna, Sam fak)

Man kan bli lite besviken på hur dåliga vi är på att sätta oss in i varandras ämnesområden. För det är ganska spretigt. Folk har inte koll på mitt och jag har inte koll på andras. (Intervju 19, kvinna, HT)

Att doktoranderna blir alltmer specialiserade i takt med att avhandlingsarbetet går framåt medför även utmaningar för handledaren, som utan att alltid ha full insyn i forskningsfältet

ändå förväntas ge substantiell återkoppling. Utifrån doktorandernas synvinkel är det inte alltid som de lyckas med detta. Med andra ord verkar doktorandernas behov av substantiell handledning ibland överstiga handledarens förmåga att tillgodose detsamma. Denna uppfattning delas i varierande grad av flera av studiens doktorander.

[Handledaren] kan vissa saker väldigt bra. Men just i det här ämnet som jag forskar på så tror jag nog att jag har gått om henne liksom. [...] Och nu då, och som jag stör mig på ganska mycket är att jag tycker att det är ganska uppenbart att hon inte förstår vad jag menar. Om jag lämnar in något till henne eller skickar något till henne för granskning och feedback, så får jag i princip aldrig någon vetenskaplig feedback. (Intervju 1, kvinna, Nat fak)

Jag har väl ofta känt att jag väntat mig en mer inspirerande diskussion [med handledarna]. För jag är själv en person som tycker att jag tänker bättre om jag får prata med någon annan om det och det är ganska svårt med en person som inte kan ens fält. (Intervju 9, kvinna, Sam fak)

Men det märkte man redan när man skrev en D-uppsats, att man troligtvis är den i Sverige som vet mest om det lilla ämnet man håller på med. Man kan inte förvänta sig att handledaren ska kunna ge så himla substantiell kritik liksom. Det blir rätt mycket formalia, och hantverket och så där. (Intervju 12, man, HT)

Några intervjupersoner påtalar att doktoranders ämnesmässiga ensamhet förmodligen är mer påtaglig under vissa omständigheter än andra. Dels framhålls att känslan i högre grad borde finnas bland de ensamarbetande doktoranderna än de doktorander som i varierande utsträckning samarbetar med andra doktorander och forskare inom ramen för en forskargrupp. Dels framhåller någon doktorand att den ämnesmässiga ensamheten blir mer kännbar i små forskningsmiljöer som inrymmer få seniora forskare och få doktorander. Det är också tänkbart att tvärvetenskapliga avhandlingsarbeten kan bli särskilt problematiska i det här avseendet. En doktorand som arbetar inom ett tvärvetenskapligt avhandlingsprojekt vilket delas mellan två ämnen beskriver sin arbets- och handledningssituation som mycket bekymmersam. Avhandlingen handleds av en handledare från vartdera ämnet och medan den ene handledaren har begränsade kunskaper i det ena ämnet, upplevs den andre inte kunna särskilt mycket om det andra. Detta innebär att ingen av handledarna kan diskutera avhandlingsprojektet i sin helhet och att handledningen i princip enbart går åt till att doktoranden försöker förklara vad han avser att göra. Den här doktoranden beskriver sin arbets- och handledningssituation som i det närmaste ohållbar och trots ihärdigt arbete ser han pessimistiskt på sina möjligheter att fullfölja doktorandstudierna.

Känslan av att vara utlämnad och rädslan för det stora misslyckandet

Avhandlingsprojektets självständiga karaktär, upplevelsen av ämnesmässig ensamhet och en arbetskultur som är mer eller mindre individualistisk är aspekter som i kombination eller var för sig kan ligga till grund för en djupgående och besvärande känsla av ensamhet. Trots att de tar del av en utbildning och har tillgång till handledning kan några doktorander i perioder också uppleva att de i princip är helt ensamma och utlämnade till sig själv i sitt avhandlingsarbete. Känslan svarar inte mot något som i sin mest renodlade form är utbredd bland doktoranderna som ingår i studien. Inte desto mindre verkar flera av intervjupersonerna kunna relatera till den. En doktorand beskriver hur hon upplever sig vara helt ensam i sitt avhandlingsarbete och att hon ofta upplever ensamheten som pressande. En annan doktorand berättar om sin oro för att hon inte ska bli färdig med sin avhandling och om hur känslan är att det i så fall helt och hållet är hennes eget fel. Ytterligare en doktorand beskriver en

långtgående känsla av ensamhet som en viktig orsak till försämrad hälsa och sjukskrivning. För den här doktoranden har känslan av ensamhet förstärkts av att arbetet i hög grad sker på distans från hemmet.

Det handlar också om att man är helt ensam om sitt arbete liksom. Nu gäller det, det är dig det kommer an på att visa vad du har att säga liksom. [...] Det är en press som jag tror man upplever. Jag menar som doktorand i humaniora, då är det bara mig själv det beror på om detta någonsin ska bli klart. (Intervju 12, man, HT)

För så kan det ju kännas ibland. Att det bara är mitt fel om det går åt helvete. (Intervju 9, kvinna, Sam fak)

Jag har varit otroligt utlämnad till mig själv och det har jag givetvis upplevt problematiskt. Jag sjukskrev mig också en period. När jag personligen mår dåligt och jag kände att jag inte klarade av att styra själv. Hade jag liksom haft en arbetsplats att gå till och lite fasta ramar så hade jag kunnat fortsätta utföra mitt arbete. Men som situationen är, att jag är helt utlämnad till mig själv och min egen energi, så kommer jag inte att kunna göra någonting [...] då stjäls det bara tid. Så då sjukskrev jag mig en period. (Intervju 25, kvinna Konst fak)

Vetenskapen om avhandlingsarbetets starkt individuella karaktär gör också att doktorander kan komma att koppla sin arbetsprestation hårt samman med sig själva som individer. I det perspektivet kan risken att inte lyckas fullfölja forskarstudierna framstå som en tanke som är skrämmande. Att inte bli färdig med avhandlingsarbetet blir för många synonymt med ett personligt misslyckande som till varje pris måste undvikas. För doktorander som kämpar med sin avhandling – och kanske i synnerhet de som arbetar ensamma – riskerar denna rädsla att paralysera arbetet snarare än att driva det framåt. Flera doktorander som ingår i studien berättar om hur deras arbete kunde ta ny fart efter det att de hade avdramatiserat avhandlingens betydelse för dem själva som personer och förlikat sig med att det kanske inte skulle bli någon doktorsexamen.

Forskning som kall och lidande – och problem som normaliseras och individualiseras

En viktig aspekt av forskarstudierna och doktorandernas yrkessocialisation inom ramen för forskarutbildningen är att forskning ofta betraktas som ett kall eller en livsstil snarare än ett yrke som vilket som helst. Detta innebär att forskningen ses som något som dedicerar, förpliktigar och i kortare eller längre perioder får gå före allting annat. När forskningen betraktas som ett kall skapas å ena sidan hengivna forskare som inspirerat och engagerat arbetar för att föra forskningen framåt. Å andra sidan pekar några doktorander på att idén om forskningen som ett kall ibland också kan medföra en otillåtande hållning gentemot åtaganden utanför arbetet och att lyfta problem när arbetet går tyngre. En aspekt av att forska blir i detta perspektiv att arbeta hårt och att ha en förmåga att kämpa på i det tysta även när det går tyngre. Ett visst mått av lidande blir en integrerad dimension av forskarens arbete.

Just att det är väldigt så, att det här är inget jobb utan det är en livsstil. Och du måste vara beredd att offra allting annat och du ska brinna. Det är den bilden som förmedlas, framförallt från de äldre, mest seniora. (Intervju 2, kvinna, Nat fak)

Man förväntas att se det som ett kall. I det kanske också ligger att man inte ska klaga. Man ska kämpa sig igenom, inte vara illojal mot sin institution eller handledare. Och det kanske gör att många lider ganska mycket i sin tysthet tills det inte går längre. Och är man då väldigt ensam så kanske man inte fångas upp innan det är för sent. (Intervju 9, kvinna, Sam fak)

Det finns förmodligen få doktorander som fullföljt sin forskarutbildning utan att ha arbetat hårt och tagit sig igenom tyngre och mer besvärliga perioder. I detta avseende har forskarutbildningen givetvis likheter med mycket annat arbete och det är inte så att hårt arbete eller envist kämpande i sig skulle vara något problem. Men i samma utsträckning som det hårda arbetet antar formen av ett lidande och att detta betraktas som ett naturligt inslag i arbetet med avhandlingen ökar risken för att doktoranders problem både normaliseras och individualiseras. Detta kan i sin tur skapa problem utifrån såväl den enskilde doktorandens som den övergripande forskarutbildningens perspektiv.

Att doktoranders arbetsrelaterade problem kan normaliseras på ett sätt som kan få olyckliga följder står t ex att finna i en intervjustudie med doktorander av Offsten m fl (2004). I studien framhålls att upplevelsen av stress är en helt central aspekt av doktoranders upplevelse av att doktorera. När doktorandernas tunga arbetsbörda kommenteras av några professorer uttalas emellertid att denna är att betrakta som ”en del av processen” och ”om det vore lätt skulle alla doktorera”. Liknande tendenser till normalisering av doktoranders problem i arbetsvardagen står att finna i föreliggande intervjustudie. En doktorand upplever exempelvis att några seniora forskare betraktar en kämpig och tuff inledning som ett naturligt inslag i forskarutbildningen. En annan doktorand menar att en hård och envis kamp ibland framstår som ett närmast hyllat inslag i avhandlingsarbetet.

Och någonting som jag inte har sagt men som jag har tänkt mycket, är att de äldre eller de seniora forskarna på något sätt känner att man ska igenom den tuffa perioden i början för att sedan komma ut...alltså det är precis som att det är en del av forskarutbildningen, att man ska liksom ha det jädrigt kämpigt. Det är kanske därför jag känner också att de lyssnar liksom...men det händer ingenting. För att de kanske känner att så här är det liksom och så kanske det var för dem också, vad vet jag? (Intervju 1, kvinna, Nat fak)

Och en glorifiering av det också. Lite nästan som en militärutbildning, att det ska vara lite blod, svett och tårar på vägen. Annars kommer det inte bli något av det liksom. (Intervju 8, man, Sam fak)

I samma utsträckning som problem och lidande ses som naturliga aspekter av forskningsarbetet riskerar doktoranders bekymmer också att individualiseras på ett sätt som skymmer eventuella brister i forskarutbildningen. Om doktoranders problem i allt väsentligt betraktas som naturliga inslag i doktorandtillvaron kan det med andra ord vara svårt att se att problemen ibland kan vara en följd av institutions- och forskarutbildningsmiljön. En av doktoranderna som medverkar i studien berättar att hon sökte upp institutionens forskarutbildningsansvarige för att beskriva vad hon uppfattade som generella brister i institutionens forskarutbildningsmiljö. Hon upplevde emellertid att den efterföljande diskussionen mer kom att handla om henne än om vilka eventuella problem som kunde finnas på institutionen.

Gränslöst arbete, begränsad tid och behovet av en yttre kompass

En svårighet som doktorander kan uppleva med forskningen och avhandlingsarbetet är att det alltid verkar gå att göra mer. En doktorand eller forskare kan i princip alltid söka mer litteratur, läsa in sig mer på sitt forskningsfält, göra ytterligare fältarbete, föra analysen några steg vidare eller vässa den språkliga framställningen. Att arbetet i denna mening ibland kan te sig gränslöst kan i sin tur nära en känsla av att ha missat något viktigt och att avhandlingsarbetet inte riktigt håller måttet. Detta skapar en känsla av osäkerhet som kan få

några doktorander att driva sig själva till gränsen för vad de orkar. En av doktoranderna i studien berättar att hon aldrig känner sig färdig med någonting även om hon periodvis arbetar hårdare än vad som är bra för henne. Utan stöd och vägledning tror hon inte att hon hade kunnat hantera forskningens och avhandlingsarbetets närapå gränslösa karaktär.

Man är aldrig färdig med någonting liksom. Aldrig klar. Det går alltid att göra mer.[...] Jag var väldigt nära utbrändhet förra sommaren. Jag tog inte småpauserna i vardagen, kunde hetsjobba en hel natt. [...] Det här arbetets natur kan få en person som mig att springa rakt in i väggen. Så jag behöver hjälp för att vila mig och för att hålla. På så sätt är det en ganska vansklighets situation. (Intervju 18, kvinna, Med fak)

Samtidigt som arbetet kan framstå som gränslöst är tiden som doktorand tydligt avgränsad. Vanligtvis har en doktorand fyra år på sig att bli färdig med sitt avhandlingsarbete och efter eventuell förlängning för institutionstjänstgöring upphör försörjningen. Detta skapar ett tidsmässigt tryck som för en del doktorander verkar vara mer eller mindre ständigt närvarande. En doktorand i studien beskriver en stark rädsla för att tiden inte ska räcka till för att bli färdig med sin forskarutbildning. En annan doktorand beskriver tidsaspekten som grund för en mental stress som funnits med som en följeslagare genom hela arbetet.

Alltså rädsla, ren rädsla, för att stå i slutet och ha för lite tid kvar. Och det återkommer hos mig hela tiden. Och jag vet inte om det gör det hos de andra också, på samma sätt. Men det talas om det, människor nämner det här med tid ibland. Hur mycket tid har du kvar? Hur ska du göra här när du har den och den tiden kvar? Hur mycket kurser har du kvar? Hur ska du hinna? (Intervju 4, kvinna, Sam fak)

Det är där som den mentala stressen på något sätt ligger hela tiden. Även om det inte är en akut stress i vardagen så är det någonting som ligger lite och bubblar under ytan, som inte försvinner vare sig man är på semester eller det är helg eller sådär. (Intervju 8, man, Sam fak)

Kombinationen av ett arbete som kan te sig gränslöst och en tydlig avgränsning för hur mycket tid som kan disponeras kan skapa motstridiga känslor. Å ena sidan ska allt som inryms i avhandlingen vara oklanderligt, å andra sidan bör arbetet gå ganska fort framåt. Vad är lösningen på ett sådant dilemma? Hur kan dessa motstridiga känslor hanteras? Flera doktorander i föreliggande studie pekar i sammanhanget på betydelsen av tydligt uppställda delmål. Detta handlar framförallt om inlämning av texter för återkoppling till handledaren eller seminarier på vilka texter som tagits fram inom ramen för avhandlingsarbetet ventileras. Att kontinuerligt lämna in texter som kommenteras av andra kan både bidra till en ökad klarhet i fråga om vilken kvalitet som texterna har och till att föra skrivprocessen framåt mot slutmålet i form av en färdig avhandling.

Mot denna bakgrund talar flera doktorander i mycket uppskattande ordalag om avhandlingsseminarier och handledare som aktivt planerar för tillfällen när doktoranderna ska förse dem med mindre eller större texter som de kan läsa och kommentera. Dessa blir ett slags hållpunkter vilka bryter ned arbetsprocessen i mindre och mer hanterbara delar. En av doktoranderna i studien värderar sådana hållpunkter så högt att hon skapar dem på egen hand, genom att berätta för handledaren vad hon planerar att göra och när hon planerar att återkoppla det.

Vi har ju ett system med tre seminarier, ett planseminarium, ett mittseminarium, ett slutseminarium. [...] Och de finns där och de hjälper. På något sätt hjälper de genom att intensifiera stressen. Och genom att intensifiera stressen så delar man också upp den i småbitar. Det är lättare att känna sig tvingad att skriva en

planseminarietext än att skriva en avhandling. Och det här är ett sätt att bryta ned den. Och en strategi som de har haft tidigare och som jag hoppas att de fortsätter att ha. Värdet i den är ju helt enkelt att man bryter ned den här processen i mindre, mer hanterliga delar. (Intervju 8, man, Sam fak)

Alltså jag har haft en rätt så rutinerad huvudhandledare. När man kör fast så har hon kunnat vara väldigt pedagogisk och kunnat säga att OK, nu har du kört fast, men skriv tre sidor och försök bena ut det här. Och skicka det sedan till mig så träffas vi i nästa vecka. Det märks att hon känner till tekniker för att komma runt sånt där. (Intervju 12, man, HT)

If there's something I am uncertain about I go straight to my supervisor and say what are our plan? Let's make a plan! And I work with deadlines, and sometimes it's just to say I know I need to read and I am going to update you that I had. Just so I can tell anyone else that I have to report back to, even if it is just me creating that for myself. (Intervju 11, kvinna, HT)

Att hållpunkter definieras kan betraktas som ett sätt att etablera ett slags yttre tryck i ett arbete som i hög grad handlar om inre processer i form av individuellt tankearbete och egen reflektion. Dessa inre processer, framhåller någon doktorand, kan pågå i det oändliga. Därför behövs ofta även ett yttre tryck som på ett konkret sätt och med viss regelbundenhet anger när doktorander förväntas presentera någon del av sitt avhandlingsarbete. Detta kan göra arbetet tydligare riktat mot olika delmål och kan på så vis fungera som en slags yttre kompass. Med utvecklade avhandlingsseminarier upplever de allra flesta av doktoranderna i studien att de mer eller mindre har en sådan kompass att tillgå. Det är dock ingen självklarhet. En doktorand som haft problem med att slutföra avhandlingen upplever sig i hög grad ha saknat inslag av yttre tryck i arbetet och att detta varit en bidragande faktor till att färdigställandet av avhandlingen dragit ut på tiden. Doktoranden i fråga önskar därför att hon oftare uppmanats att lämna texter ifrån sig och att textinlämningen kunde avdramatiseras och även gälla kortare och mindre anspråksfulla texter.

Om man skapar en struktur för doktorander där de oftare ska lämna in någonting, om det så bara är fem sidor, en del av ett kapitel...så blir det lite lättare psykologiskt att lämna in saker. Men i en situation där man inte har de här ramarna är det lätt att låta de inre processerna spinna på i all evighet, långt efter det att finansieringen tagit slut. Det är så svårt att sätta punkt, för man har inte lärt sig att göra det. [...] Eftersom jag i perioder inte har mått så bra på universitetet, så hade jag behövt i alla fall att någon uppmärksammade det. [...] Och att handledaren på något sätt ser när det gått väldigt långsamt och när det inte gått alls, när jag fastnar totalt. Och att det där liksom finns ett stöd som sedan gör att man kan trigga igång den inre processen igen [...] en uppmuntran att skicka in lite mindre saker. Jag har alltid trott att det jag skickar in till handledaren ska vara topp. (Intervju 22, kvinna, HT)

I sammanhanget påtalar några doktorander att de tror att frånvaro av ett yttre tryck i betydligt högre grad gäller för ensamrberande doktorander än för doktorander som ingår i en forskargrupp. De tänker att samarbete inom ramen för forskargrupper skapar förväntningar från andra på att olika arbetsmoment undan för undan färdigställs. Detta skapar i sin tur ett naturligt yttre tryck i arbetsprocessen.

Jag vet kompisar som doktorerar i fysik och så, de går till ett lab och håller på med saker och ting där. Och har liksom olika mer eller mindre viktiga aspekter av ett större arbete att ta hand om liksom. Och det är självklart då liksom att pressen blir större, att man hela tiden är omgiven av de här andra som man arbetar med. Men å andra sidan är väl det en form av bra press liksom. Jag menar som doktorand i humaniora, då är det bara mig själv det beror på om detta någonsin ska bli klart. (Intervju 12, man, HT)

Gömma sig

Å ena sidan kan doktorander på olika sätt känna sig ensamma eller utlämnade och på så vis efterlysa mera professionella och sociala kontakter under sin tid i forskarutbildningen. Det finns flera sådana exempel i föreliggande studie. Å andra sidan är det också viktigt att komma ihåg att detta inte gäller för alla och alltid. Många doktorander uppskattar och värdesätter de möjligheter som en självständig arbetsprocess kan innebära och vill i perioder arbeta avskilt från andra och söker därför ibland själva upp ensamheten. En av doktoranderna i studien anser exempelvis att det är svårt att fokusera på skrivarbetet i det kontorslandskap som han sitter och väljer därför att arbeta en hel del hemifrån. Detta beskrivs inte som något besvärande, utan snarare som ett privilegium och som en viktig förutsättning för att kunna utföra ett så gott arbete som möjligt. En annan doktorand disponerar både en arbetsplats på sin universitetsinstitution och en arbetsplats utanför akademien och tycker i perioder att den senare är att föredra. På så vis undviks alltför tät kontakt med handledaren, vilket i det här fallet upplevs som viktigt för självständigheten. Ytterligare en doktorand beskriver universitetet som en fantastisk fristad för forskarindivider som är oerhört skickliga inom sitt ämne, men som har ett begränsat behov av sociala och professionella kontakter. Det är med andra ord inte nödvändigtvis så att alla doktorander i alla lägen önskar tydligare samarbetsstrukturer och fler gemensamma aktiviteter inom forskarutbildningen.

Mot denna bakgrund framhåller i princip samtliga doktorander som ingår i studien att det är viktigt att värna om en viss grad av flexibilitet och öppenhet i fråga om hur doktorander disponerar sin arbetstid och var de väljer att arbeta. Samtidigt lyfter flera av doktoranderna också fram problematiska aspekter av detta. Om möjligheterna används kontraproduktivt och kombineras med ett oreflekterat förhållningssätt från handledare och forskarutbildningsansvariga kan de istället bidra till att en ogynnsam situation utvecklas, såväl för doktoranden som för forskarutbildningen i sin helhet. På åtminstone två sätt är det tänkbart att doktoranders självvalda avskildhet ibland kan liknas vid ett sätt att gömma sig på, snarare än en medveten arbetsmetod för att formulera goda idéer och skriva bra avhandlingstext.

För det första finns det risk för att några doktorander helt eller delvis väljer bort arbetsuppgifter eller kontakter som de känner sig osäkra eller otrygga inför. Av intervjuvaren att döma kan detta exempelvis handla om att undvika undervisning eller försök att etablera arbetsrelationer med kollegor på institutionen som befinner sig utanför det snävare avhandlingssammanhanget. Detta kanske ger kortsiktiga vinster genom att uppgifter som upplevs som besvärliga inte tillåts störa avhandlingsarbetet, vare sig tidsmässigt eller emotionellt. Samtidigt är begränsade nätverk och obefintlig undervisningserfarenhet ogynnsamma faktorer för möjligheten till en framtida karriär på såväl den aktuella institutionen som inom akademien i allmänhet.

För det andra verkar doktorander i några miljöer kunna dra sig undan i längre perioder utan att någon frågar efter dem. Detta gör att doktorander som mår dåligt i vissa fall kan hantera sina problem genom att isolera sig. En av doktoranderna i studien uttrycker att hon är orolig för en doktorandkollega som hon vare sig sett till eller hört av på länge. En annan doktorand, som är hårt pressad av besvärliga arbetsförhållanden, menar att han skulle kunna stanna hemma väldigt länge utan att någon skulle fråga efter honom.

Och det är ju så att jobbar man ensam i huvudsak, hur ska det fångas upp liksom? Jag tänker på min kollega nu som har jobbat hemifrån från [annan ort] i flera månader, jag vet egentligen ingenting om hur hon mår. Hon kanske gör det för hon mår jättedåligt. Men det får ju jag inte riktigt veta i och med att vi inte träffas. (Intervju 9, kvinna, Sam fak)

Så ibland har jag känt att, nej jag får betalt...jag kan gå här varje dag...ingen vet var jag är. [...] Jag hade i princip inte behövt gå dit på ett halvår utan att de hade saknat mig känns det som. Men sedan vill jag ju avsluta det här liksom. Jag vill inte bara gå hit och få lön och inte göra någonting. (Intervju 20, man, Med fak)

Att det skulle vara möjligt att gömma sig från arbetsuppgifter som känns besvärliga eller för att slippa att visa att man mår dåligt gäller självklart långt ifrån alla doktorander. I den mån som det förekommer borde det emellertid gälla ensamarbetande doktorander i högre grad än doktorander som samarbetar med andra inom ramen för en forskargrupp. Det är i princip alla doktorander som ingår i studien och som berör ämnet överens om.

Den ämnesmässiga ensamheten, den informella socialisationens kraft och erkännandets betydelse

I det följande diskuteras de problembilder som kan uttydas ut intervjumaterialet med utgångspunkt i studiens teoretiska perspektiv. På så vis koncentreras diskussionen av det empiriska materialet till att handla om ensamhet, socialisation och erkännande inom forskarutbildningen. Först diskuteras doktorandens ensamhet som ämnesmässig, dess subjektiva dimension och betydelsen av att doktorander, handledare och forskarutbildningsansvariga kan uttyda skillnaden mellan när ensamhet är ett tecken på bristfälligt stöd, när ensamheten är en förutsättning för välbehövlig arbetsro och när den snarare handlar om att doktoranden gömmer sig. Därefter fokuseras doktoranders socialisation. Diskussionen är primärt avgränsad till att handla om den informella socialisationens kraft och hur en del forskarutbildningsmiljöer kan upplevas som starkt individualistiska och svåra att navigera i. Med utgångspunkt i ett socialisationsperspektiv fokuseras slutligen doktoranders behov av ett professionellt erkännande. Samtidigt som behovet framstår som stort förefaller det utifrån ett doktorandperspektiv inte alltid vara något självklart inslag i forskarutbildningen.

Den ämnesmässiga ensamheten och betydelsen av att kunna skilja mellan bristfälligt stöd, arbetsro och att gömma sig

Även om ensamhet ofta refererar till en problematisk och oönskad situation behöver frånvaron av sociala relationer inte alltid vara ett problem. Westberg (2012) skiljer i det här sammanhanget mellan ensamhet och avskildhet. Medan ensamhet refererar till en ofrivillig och besvärande brist på socialt samspel relaterar avskildhet till människors behov av att dra sig undan och kunna agera ostört. Utifrån Giervelds (2006) terminologi kan frånvaron av sociala relationer med andra ord vara både oönskad och självvald.

Känslan av ensamhet uppstår när frånvaron av sociala relationer är oönskad och refererar både till situationer där den önskade graden av närhet som relationerna ger inte realiserar och till situationer där antalet relationer är färre än de önskade (Gierveld 2006). Översatt till doktorandtillvaron kan vi för det första tänka oss att doktorander känner sig ensamma när handledare och kollegor inte upplevs vara tillräckligt initierade i avhandlingsämnet och diskussionerna därmed inte kan föras på den nivå som doktoranden önskar. Detta upprättar en kollegial distans och refererar närmast till den ämnesmässiga ensamhet som många doktorander i studien ger uttryck för. Denna innebär att doktorander kan liknas vid ensamma experter som på ett ganska tidigt stadium uppfattar att de måste fatta komplicerade beslut på egen hand och att de – i vissa fall – upplever att de är mer eller mindre utlämnade till sig själva i sitt avhandlingsarbete. Den ämnesmässiga ensamheten är i hög grad en förutsättning för forskarstudierna för ensamarbetande doktorander, i synnerhet i små forskningsmiljöer. Att döma av föreliggande studie verkar situationen emellertid kunna bli särskilt problematisk för ensamarbetande doktorander som arbetar med tvärvetenskapliga avhandlingsprojekt. När doktorander försöker balansera mellan flera olika ämnen och ibland vetenskapstraditioner kan det unika i avhandlingsprojektet förstärkas. Lika kreativt och nydanade som detta kan bli –

lika ensamt riskerar det att bli för den enskilde doktoranden. Sett till de professionella relationernas grad av närhet kan också noteras att flera doktorander framhåller betydelsen av att ha en relation till någon doktorandkollega som är nära och förtrolig på ett sådant sätt att den tillåts inrymma känslor av tvivel och osäkerhet. I sådana relationer kan doktorander ställa de oinitierade frågorna till varandra, vilket bidrar till att bringa klarhet i doktorandtillvaron. Dessutom visar det ömsesidiga utbytet av frågor och undringar att den enskilde doktoranden inte är ensam om att ibland känna sig osäker och desorienterad.

Vi kan för det andra tänka oss att doktorander kan uppleva sig som ensamma som en följd av att de har ett begränsat professionellt nätverk och att antalet relationer inom akademien därmed är färre än vad de önskar. Detta skulle i sin mest långtgående form kunna svara mot en situation där doktorandens arbetsrelationer är reducerade till den med sina handledare och detta hade varit problematiskt för såväl doktorand som handledare. De doktorander som intervjuats förmedlar dock inte i första hand upplevelser av detta slags isolering. I den här studien är det relationernas kvalitativa dimension i form av innehåll och närhet snarare än den kvantitativa dimensionen i form av omfattning och antal som problematiseras och framhålls som betydelsefull. Att ha någon initierad och intresserad att diskutera avhandlingsarbete och doktorandtillvaro med framstår på så vis som viktigare än att ha tillgång till ett stort professionellt nätverk.

Även om arbetsrelationer är viktiga har den självvalda frånvaron av sociala relationer i form av medveten undandragning och avskildhet en central plats inom akademien och forskarutbildningen. Forskning förutsätter enskild reflektion och såväl institutions- som forskarutbildningsmiljöer är ofta starkt präglade av självständighetsideal. Möjligheten till avskildhet och perioder av koncentrerat enskilt arbete framhålls också som en viktig förutsättning när studiens doktorander reflekterar kring sin doktorandtillvaro. Därför är respekten för den enskildes val att ibland arbeta enskilt och ostört en väsentlig förutsättning för det akademiska arbetet. Samtidigt är det viktigt att vara observant på att även den självvalda avskildheten kan vara problematisk. Ibland kan doktoranders undandragning också vara ett sätt att gömma sig från arbetsuppgifter eller situationer som känns besvärliga. Detta kan förvisso ge kortsiktiga vinster i form av att situationer som genererar oro och ångslan undviks. Men i en förlängning framstår undandragningen som ogynnsam för såväl doktorandens forskarstudier som för möjligheterna till en fortsatt akademisk karriär.

Doktoranders vilja och behov av att söka sig till och bort från gruppen kan självklart variera mellan olika perioder och individer. I vissa perioder kan behovet av en gruppstillhörighet vara särskilt stort och det är i synnerhet under dessa som frånvaron av andra är oönskad och där känslor av ensamhet och isolering kan gro. Att döma av den här och många andra studier är sociala och professionella kontakter särskilt viktiga i forskarutbildningens initiala skede, medan behovet att dra sig undan för att ostört arbeta med avhandling och skrivarbete är aktuellt i ett senare skede av forskarutbildningsprocessen. Därutöver kan olika doktorander ha skilda behov och preferenser. Några doktorander kan aktivt leta efter fler ingångar i gruppssamvaron, andra kan söka efter utgångar från gruppen för att få mer avskild forskningstid, medan ytterligare någon kan välja att gömma sig för att undvika situationer som upplevs jobbiga.

Att doktoranders förhållande till gruppen kan variera såväl över tid som mellan olika doktorander reser flera viktiga frågor som såväl forskarutbildningsansvariga och handledare som doktorander själva kan fundera över. När är frånvaron av andra att betrakta som ett uttryck för bristfälligt stöd? När handlar doktorandens undandragning om en vilja att skaffa sig arbetsro? När blir en hög grad av isolerat och avskilt arbete snarare att betrakta som ett uttryck för att doktoranden inte mår bra än för en fokuserad och produktiv forskningsprocess?

Den informella socialisationens kraft och svårigheten att navigera i individualistiska forskarutbildningsmiljöer

Doktoranders socialisation handlar om deras väg från att vara nykomlingar i akademien till att bli en del av institutionens och vetenskapssamhällets gemenskap. Så sker i huvudsak genom att doktorander tar del av och införlivar normer, värderingar och attityder som förutsätts för att kunna vara en del av gruppen. De primära socialisationsagenterna är institutionens etablerade forskare och lärare och överföringen sker både i formella och informella sammanhang (jfr Gardner 2010). De formella sammanhangen handlar om formaliserade strukturer och riktlinjer som de etablerade forskarna är med om att etablera och upprätthålla. Den informella överföringen sker å andra sidan genom sociala möten och handlingsmönster som lokaliseras utanför de formella strukturerna.

I takt med att forskarutbildningen i allt högre grad har formaliserats som en utbildning med tydligare riktlinjer, mål och organisation blir de formella aspekterna av doktorandernas socialisation också allt viktigare. När doktoranderna i föreliggande studie problematiserar sin arbets- och studiesituation återkommer de emellertid till erfarenheter som hänvisar till de informella snarare än de formella aspekterna av socialisationsprocessen. Framförallt pekar flera på förekomsten av ett långtgående individuellt förhållningssätt till arbetet som kan vara svårt att både förstå och tillämpa. Samtidigt som förhållningssättet förmedlas bortom de formella strukturerna i form av tex forskarutbildningskurser, individuella studieplaner, mål och riktlinjer verkar det ha en stark ställning inom några institutions- och forskarutbildningsmiljöer. Inom dessa utgör de också en betydande och i hög grad informell aspekt av doktorandernas socialisation inom forskarutbildningen.

Ett individualistiskt förhållningssätt till det akademiska arbetet kan framträda på skilda sätt, med varierad kraft och aktualisera olika slags problem eller utmaningar i olika forskarutbildningsmiljöer. Ett exempel är att doktorander kan uppleva att de i hög grad förväntas utforma sina forskarstudier på egen hand medan utbildningsinslagen beskrivs som få och ibland obefintliga. För doktorander som i denna mening upplever forskarutbildningen i sin helhet som bristfällig blir handledningen och relationen till handledaren avgörande för möjligheten att få råd och stöd och växa in i yrket som forskare och lärare. Detta gör att doktoranden kan känna sig utlämnad till handledarens kunskaper och synsätt och att det vid behov inte finns någon annan att vända sig till. Dessutom kan handledarrollen försvåras. Dels ökar risken för att handledningsbehovet blir större än vad handledarna anser sig ha tid med eller vad tjänstetilldelningen medger. Dels kan handledare implicit eller explicit möta förväntningar på att de ska kompensera för brister som doktoranderna upplever i sin forskarutbildning som helhet.

Ett annat exempel är att doktorander upplever att en del seniora forskare förmedlar bilden av forskning som en ensam och svår kamp. I samma utsträckning som denna bild får fäste i en forskarutbildningsmiljö riskerar problem som doktorander upplever att både normaliseras och individualiseras. Detta kan skymma sikten för problemlösning på såväl den individuella doktorandnivån som den strukturella forskarutbildningsnivån. Om lidandet normaliseras och betraktas som en naturlig del av forskarutbildningen blir det svårare att kännas vid och upptäcka problem för att kunna ge stöd när detta behövs. Om problemen dessutom individualiseras görs frågan om doktoranders problem och misslyckanden i första hand till en fråga om vilka som rekryteras till forskarutbildningen. En sådan hållning gör det betydligt svårare att försöka utveckla forskarutbildningen mot bakgrund av de problem som doktorander kan uppleva. Därtill kan normaliseringen och individualiseringen internaliseras av doktoranderna själva. Forskarutbildningen inrymmer såväl handledning som andra former av professionell support. Men om doktoranderna själva bagatelliserar eller vänder sina problem inåt blir det givetvis svårare för omgivningen att ge ett adekvat stöd.

Ytterligare ett exempel på ett individualistiskt förhållningssätt är att det enskilda forskningsarbetet inom vissa miljöer tillskrivs betydligt högre värde och status än arbetsuppgifter som är mera kollektivt orienterade och som i högre grad berör institutionens arbete i stort. Förhållningssättet kan skapa ett dilemma för doktorander som upplever olika former av engagemang i det institutionsgemensamma arbetet som meningsskapande och utvecklande. Om de å ena sidan skruvar ned eller väljer bort sitt engagemang avstår de från arbete som de betraktar som viktigt och utvecklande samtidigt som de bidrar till att reproducera strukturer som de är kritiska till. Om de å andra sidan bejakar engagemanget finns det risk för att arbetet vare sig synliggörs eller belönas i den utsträckning som de önskar.

Hur olika doktorander upplever och hanterar sina forskarstudier i utpräglat individualistiska institutionsmiljöer varierar. En skiljelinje kan dras mellan doktorander som har redskap och självförtroende för att på egen hand kunna navigera i akademien och doktorander som är mer osäkra i sin roll som doktorand och blivande självständig forskare. Detta aktualiserar exempelvis frågor om hur doktorander som kommer eller inte kommer från sammanhang med akademiska utbildningstraditioner lyckas finna sig tillrätta i individualistiska akademiska miljöer. En annan möjlig skiljelinje kan dras mellan män och kvinnor. Sallee (2011) diskuterar hur maskulinitets- och feminitetsnormer förhåller sig till varandra som varandras motsatser och hur könsstereotypa institutionsmiljöer skapar olika förutsättningar för mäns och kvinnors socialisation i akademien. Medan maskulinitet kopplas samman med individuell styrka och konkurrens blir feminitet snarare sammankopplat med omsorg och eftersom män oftare identifierar sig med maskulinitetsnormer och kvinnor med feminitetsnormer blir förutsättningar olika för män och kvinnor att agera i olika könsstereotypa miljöer. Enligt detta synsätt kan utpräglat individualistiska institutionsmiljöer förstås som präglade av maskulinitetsnormer, vilket skulle få som följd att kvinnor i högre grad riskerar att kännas sig marginaliserade i dessa. Resonemanget ligger i linje med att de kvinnor som intervjuats i ganska stor utsträckning problematiserar sin tillvaro i individualistiska miljöer och att kvinnor i högre grad än män beskrivs som intresserade av institutionsgemensamma arbetsprocesser utanför det omedelbara forsknings- och avhandlingsarbetet.

Även Carter, Blumenstein och Cook (2013) problematiserar olika gruppers socialisation inom akademien och beskriver identitetstransformation från nyantagen doktorand till självständig forskare som särskilt problematisk för kvinnor. En viktig aspekt är att kvinnor kan hamna i ett korstryck av förväntningar från den sociala och den akademiska sfären. I den förra kan kvinnor möta sociala och kulturella förväntningar på att vara passiva, sätta andras intressen framför sina egna och att underordna sig manlig auktoritet. Detta står i sin tur i ett tydligt spänningsförhållande till den akademiska prestationen som å andra sidan handlar om att stå på sig, prioritera sin forskning och att hantera maktrelationer på ett självsäkert sätt. Mot denna bakgrund kan kvinnor komma att behöva hantera motstridiga förväntningar samtidigt som de inte kan räkna med någon förståelse för sin dubbla rolluppsättning från vare sig den akademiska eller den sociala sfären. Ingen av kvinnorna som medverkar i intervjustudien uppehåller sig explicit kring upplevelser av ett sådant korstryck. Däremot kan kvinnors till synes större intresse för det institutionsgemensamma arbetet diskuteras med utgångspunkt i den här terminologin. Att kvinnor upplever att de i högre grad engagerar sig utanför sin egen forskning samtidigt som engagemanget inte alltid belönas eller premieras kan tolkas som att förväntningar på att vara osjälvisk och att inte prioritera sig själv följer med från den sociala till den akademiska sfären. I sådana fall ska två inte självklart förenliga krav balanseras mot varandra och sett till intervjuutsagorna i den här studien är det uppenbart att balansgången är svår och att avhandlingsarbetet riskerar att bli lidande.

Avslutningsvis är det viktigt att komma ihåg att doktorander både formas av och formar den akademiska miljön (Elmgren, Forsberg, Lindberg-Sand & Sonesson 2016). De erfarenheter som görs inom forskarutbildningen socialiserar doktoranderna successivt från att vara nyantagna noviser mot att bli självständiga forskare. Som de primära socialisationsagenterna är de seniora forskarnas attityder och förhållningssätt centrala för vilken bild av akademien och det akademiska arbetet som doktoranderna internaliserar. Samtidigt är doktoranderna genom sitt eget handlande med och formar akademien och den forskarutbildning som de tar del av. Vad doktorander själva gör och hur de väljer att agera utgör med andra ord också en viktig del av hur deras institutions- och forskarutbildningsmiljö formas. Att många kommer att agera som seniora forskare med ansvar för handledning av doktorander och forskarutbildningsfrågor innebär dessutom att dagens doktorander kommer att ha en avgörande roll för utformningen av morgondagens forskarutbildning. Även i det perspektivet har erfarenheterna från den egna doktorandtiden stor betydelse. Genom morgondagens forskare reproduceras eller utvecklas de handlingsmönster och attityder – bra såväl som dåliga – som präglar dagens forskarutbildning.

Vägen mot medveten kompetens, erkännandets betydelse och den maskerade inkompetensen

Doktoranders socialisationsprocess kan också beskrivas som en rörelse från omedveten till medveten inkompetens och sedan från omedveten till medveten kompetens (jfr Ali & Kohun 2007; Beeler 2007). Att vara omedvetet inkompetent innebär att känna sig osäker utan att riktigt veta vilken kunskap eller information som saknas. Genom att doktorander blir medvetna om krav och förväntningar och vad som är viktigt att veta för att orientera sig i forskarutbildningsmiljön blir kunskapsbristerna medvetandegjorda och de blir i denna mening medvetet inkompetenta. Samtidigt som medvetenheten ökar kan doktoranden stanna kvar i en känsla av osäkerhet och oförmåga och på så vis vara omedveten om sin nyvunna och

tilltagande kompetens. Den successivt ökade insikten och med denna ett ökat självförtroende leder emellertid till att doktoranden kan röra sig i den akademiska miljön med ett större mått av säkerhet och självklarhet. Detta är centralt för såväl forskarutbildningsprocessen som för den fortsatta postdoktorala akademiska karriären och benämns i termer av att vara medvetet kompetent.

De allra flesta av doktoranderna som medverkar i studien känner mycket tydligt igen sig i känslan av att vara omedvetet inkompetent. Detta innebär att deras första tid i forskarutbildningen i olika grad präglades av en känsla av ovisshet, utan att de riktigt kunde avkoda vilken kunskap eller information som de saknade. Snarare verkar det kunna dröja en kortare eller i vissa fall längre tid innan många doktorander kan precisera vilka frågor det är som de söker svar på för att på så vis – och utifrån den här terminologin – kunna medvetandegöra sin inkompetens. Detta understryker betydelsen av att genomföra välplanerade introduktionskurser och att forskarutbildningsmiljöer är inkluderande. Att doktorander har tillgång till forum och relationer för att ställa frågor, ta lärdom och reda ut oklarheter är en central aspekt av deras professionella socialisation. Utan ett sammanhang riskerar vägen mot att bli medvetet kompetent – och på så vis kunna navigera med säkerhet och självförtroende inom akademien – att bli en solitär resa som inte alla klarar av.

Utöver att doktorander kan uppleva en känsla av osäkerhet i doktorandtillvaron i stort förmedlar flera intervjupersoner att forsknings- och avhandlingsarbetet i perioder medför starka känslor av tvivel. Tvivlet kan handla om olika aspekter av forskningen och det kan ta sig flera olika uttryck. Doktorander kan tvivla på om de fattar adekvata beslut kring sin forskning och om de är på rätt väg i avhandlingsarbetet, de kan i perioder ifrågasätta om deras forskning är meningsfull för någon annan än dem själv och de kan tvivla på om de har förmåga och ork nog för att göra klart sin avhandling och etablera sig som forskare och lärare inom akademien. En särskilt kritisk aspekt i sammanagnet är att forskarutbildningen är tydligt avgränsad i tid samtidigt som forskningsarbetet är gränslöst i den meningen att det alltid går att utveckla, förbättra och förfina. Detta kan vara en grogrund för såväl tvivel som stress och prestationsångest.

Doktoranders känslor av osäkerhet och tvivel aktualiserar betydelsen av erkännande inom ramen för forskarutbildningen. Ett erkännande kan utifrån Heidegren (2009:12) förstås som en bekräftelse av en persons sakkunskap inom ett område och som ett uttryck för uppskattning av vad en person gjort eller presterat. På så vis är erkännandet av grundläggande betydelse för att en individ utvecklar en personlig identitet i form av en positiv självbild. Genom att fungera som en viktig motkraft till känslor av tvivel, osäkerhet och bristande självförtroende framstår erkännandet som en central aspekt av doktoranders socialisation.

Betydelsen av att forskarutbildningsmiljön inrymmer inslag av bekräftelse och erkännande aktualiserar frågor om hur seminariekulturen gestaltar sig, hur feedback på examinationer formuleras, hur det vardagliga mötet med kollegor på institutionen upplevs eller hur doktorander som undervisar får återkoppling på sitt arbete som lärare. Som särskilt viktig framhålls återkopplingen på forskning och avhandlingsarbete. Flera doktorander påtalar den stora betydelsen av att de inte bara får veta vad som kan göras annorlunda och bättre utan att

de också får bekräftelse för när ett arbetsmoment är väl utfört. Detta, menar doktoranderna i studien, fungerar stärkande och kan ingjuta ibland välbehövligt mod i arbetsprocessen. Att få uppskattning för en god arbetsinsats – av handledare, av andra seniora forskare och av doktorandkollegor – stärker tilltron till den egna förmågan och det egna arbetet, och fungerar som en motvikt till det tvivel och den osäkerhet som en hel del doktorander verkar kämpa med.

Huruvida doktorander upplever sig få eller sakna ett erkännande för sin kompetens och sina färdigheter kan diskuteras med utgångspunkt i det normativa klimat som präglar forskarutbildningsmiljön. Det normativa klimatet svarar mot de samantagna relationerna mellan handledare, övriga seniora forskare och doktorander och är på så vis viktigt för inslaget eller frånvaron av erkännande och bekräftelse (jfr Russell, Cutrona, Rose & Yurko 1984). Medan erkännande kan vara ett självklart inslag i vissa normativa klimat, kan det med andra ord tänkas vara en bristvara i andra. Vad är då viktigt för att ett normativt klimat ska inrymmas av erkännanden? Vad kännetecknar normativa klimat där inslaget av erkännande och bekräftelse är begränsat?

I föreliggande studie utskiljer sig några mekanismer som tenderar att motverka snarare än främja inslaget av bekräftelse och erkännande. Framförallt framstår forskarutbildningsmiljöer som präglas av ett långtgående individualistiskt förhållningssätt till arbetet som problematiskt i det här perspektivet. Ett sådant förhållningssätt kan lägga grunden för ett normativt klimat i vilket forskarutbildningen betraktas som doktorandens egen angelägenhet och där problem och misslyckanden i första hand betraktas som personliga. Detta utesluter inte inslag av professionella erkännanden. Men det tecknar också bilden av ett normativt klimat som är utpräglat självständigt och som kanske inte lämnar något större utrymme för känslor av tvivel, osäkerhet eller behov av erkännande och bekräftelse. Vidare kan det individuella forskningsarbetet tillskrivas betydligt högre status än kollektiva och institutionsgemensamma arbetsuppgifter. Ett sådant synsätt kan motverka det slags erkännande och professionella utveckling som undervisning och annat engagemang utanför forskningen annars skulle kunna ge.

En annan viktig aspekt är att doktorander – trots känslor av tvivel och osäkerhet – i hög grad verkar vilja lösa sina problem på egen hand. Detta kan upplevas som ett korrekt sätt att agera inom akademien i allmänhet och inom normativa klimat som är starkt individualistiska i synnerhet. När doktoranden inte kommunicerar sitt problem på ett tydligt sätt finns det emellertid uppenbar risk för att vare sig handledare eller forskarutbildningsansvariga får någon närmare kännedom om det. Att en del handledare därtill menas ha svårt att se doktoranden som något annat än den självständiga, talangfulle och kompetente student som antogs till forskarutbildningen är viktigt i det här sammanhanget. Om doktoranden maskerar sin osäkerhet samtidigt som handledaren konserverar sin bild av doktoranden som kompetent och självsäker riskerar doktorander och handledare att gemensamt upprätthålla en bild av att allt flyter på som det ska även när så inte är fallet. Detta skymmer sikten för doktorandens behov av stöd och professionella erkännande och det bidrar till att upprätthålla och

reproducera normativa klimat som framstår som kärva när det kommer till kollegialt erkännande och bekräftelse.

Mot denna bakgrund framstår det professionella erkännandet som en mycket viktig aspekt av doktoranders socialisation, samtidigt som det verkar finnas flera hinder för att bekräftelse i den här meningen ska kunna utgöra ett integrerat inslag inom en forskarutbildningsmiljö. Detta kan bidra till att en del doktorander upplever sig bedriva sin forskarutbildning med få eller inga inslag alls av bekräftelse och erkännande. Även om det inte sker medvetet eller utifrån ett ont uppsåt kan ett uteblivet erkännande – eller en icke-respons – liknas vid en missaktning (Heidegren 2009). Om färdigheter, progression och framsteg inte erkänns uteblir en bekräftelse av doktorandernas professionella identitet och de får istället försöka fylla ut hela självbilden på egen hand.

Litteraturförteckning

- Adleer, P. A. & Adler P. (2005) "The Identity Career of the Graduate Student: Professional Socialization to Academic Sociology", *The American Sociologist* 36:11-27.
- Ali, A. & Kohun, F. (2006) "Dealing with Isolation Feelings in IS Doctoral Programs", *International Journal of Doctoral Studies* 1:21-33.
- Ali, A. & Kohun, F. (2007) "Dealing with Social Isolation to Minimize Doctoral Attrition – A Four Stage Framework", *International Journal of Doctoral Studies* 2:33-49.
- Ali, A. & Kohun, F. (2009) "Cultural Influence on Social Isolation in Doctoral Programs and Doctoral Attrition – A Case Study", *Information Systems Education Journal* 7 (64):1-7.
- Bauer, T. N. & Green, S. B. (1994) "Effect of Newcomer Involvement in Work Related Activities: A Longitudinal Study of Socialization", *Journal of Applied Psychology* 79 (2):211-223.
- Berg, B. L. & Lune, H. (2012) *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Upper Saddle River, NJ: Pearson.
- Beeler, K. D. (1991) "Graduate Student to Academic Life: A Four-stage Framework", *NASPS Journal* 28 (2):163-71.
- Carter, S., Blumenstein, M. & Cook, C. (2013) "Different for Women? The Challenges of Doctoral Studies in Teaching", *Teaching in Higher Education* 18 (4): 339-351.
- Charon, J. M. (2009) *Symbolic Interactionism. An Introduction, An Interpretation, An Integration*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Degerblad, J.-E. & Hägglund, S. (2002) *Tradition och förnyelse i svensk forskarutbildning*. Högskoleverkets rapportserie 2002:26. Stockholm: Högskoleverket.
- Elmgren, E., Forsberg, E., Lindberg-Sand, Å. & Sonesson, A. (2016) *The Formation of Doctoral Education*. Lunds universitet: Media-Tryck.
- Fenge, L.-A. (2012) "Enhancing the Doctoral Journey: The Role of Group Supervision in Supporting Collaborative Learning and Creativity", *Studies in Higher Education* 37 (4):401-414.
- Fisher, C. B., Fried, A. L. & Feldman, L. G. (2009) "Graduate Socialization in the Responsible Conduct of Research: A National Survey on the Research Ethics Training Experiences of Psychological Doctoral Students", *Ethics and Behavior* 19 (6):496-518.
- Flick, U. (2014) *An Introduction to Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA: SAGE.

- Gardner, S. K. (2007) "I Heard it Through the Grapevine: Doctoral Student Socialization in Chemistry and History", *Higher Education* 54:723-740.
- Gardner, S. K. (2008) "Fitting the Mold of Graduate School: A Qualitative Study of Socialization in Doctoral Education", *Innovative Higher Education* 33 (2):125-138.
- Gardner, S. K. (2010) "Faculty Perspectives of Doctoral Student Socialization in Five Disciplines", *International Journal of Doctoral Education* 5:39-53.
- Gierveld, J., van Tilburg, T. & Dykstra, P. A. (2006) "Loneliness and Social Isolation", s 485-500 i A. Vangeslisti & D. Perlman (red.) *Cambridge Handbook of Personal Relationships*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Girves, J. E. & Wemmerus, V. (1988) "Developing Models of Graduate Student Degree Progress", *Journal of Higher Education* 59 (2):163-189.
- Hakala, J. (2009) "Socialization of Junior Researchers in New Academic Research Environments: Two Case Studies from Finland", *Studies in Higher Education* 34 (5):501-516.
- Haynes C., Bulosan, M., Citty, J. & Grant-Harris M. (2012) "My World Is Not My Doctoral Program...Or Is It? Female student's Perceptions of Well-Being", *International Journal of Doctoral Studies* 7:1-17.
- Heidegren, C.-G. (2009) *Erkännande*. Stockholm: Liber.
- Holmström, O. (2008): *Forskarhandledningen vid Lunds Universitet*. Rapport nr. 2008:248. Lunds universitet: Media-Tryck.
- Holmström, O. (2013) *Forskarutbildningen vid Lunds universitet. Perspektiv från doktorander, doktorsalumnerna och handledare*. Rapport nr. 2013:270. Lunds universitet: Media-Tryck.
- Holmström, O. (2014) *International Doctoral Students on Research Studies at Lund University*. Rapport 2014:274. Lunds universitet.
- Holmström, O. & Nilsson Lindström, M. (2008) *Efter doktorsexamen*. Utvärderingsenheten, Rapport nr. 2008:250. Lunds universitet: Media-Tryck.
- Holmström, O. & Nilsson Lindström, M. (2009) *Postgraduate Education and Professional Careers*. Utvärderingsenheten, Rapport nr. 2009:254. Lunds universitet: Media-Tryck.
- Huberman, A. M. & Miles, M. B. Denzin, N. (1998) "Data Management and Analysis Methods", i Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (red.) *Collecting and Interpreting Qualitative materials*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Janson, A., Howard, L. & Schoenberger-Orgad, M. (2004) "The Odyssey of Ph.d. Students Becoming a Community of Practice", *Business Communication Quarterly* 67 (2):168-181.

- Janta, H., Lugosi, P. & Brown, L. (2012) "Coping With Loneliness: A Netnographic Study of Doctoral Students", *Journal of Further and Higher Education* 38 (4):553-571.
- Jones, M. (2013) "Issues in Doctoral Studies: Forty Years of Journal Discussion: Where Have We Been and Where are We Going?", *International Journal of Doctoral Studies* 8:83-104.
- Keith, B. & Moore, H. A. (1995) "Training Sociologists: An Assessment of Professional Socialization and the Emergence of Career Aspirations", *Teaching Sociology* 23 (3):199-214.
- Karlsson, M. & Rider, S. (2006) *Den moderna ensamheten*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Kvale, S. (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson Lindström, M (2008) *Doktorandbarometern 2007*. Lunds universitet, Utvärdering, rapport nr 2008:247.
- Offstein, E. H., Larson, M. B., McNeill, A. L. & Mwale, H. M. (2004) "Are We Doing Enough for Today's Graduate Student?", *International Journal of Educational Management* 18 (7):396-407.
- Peixoto, A. (2014) *De mest lämpade – en studie av doktoranders habituering på det vetenskapliga fältet*. Gothenburg Studies in Work Science nr 14.
- Ritchie, J., Lewis, J. & Elam, G. (2003) "Designing and Selecting Samples" i Ritchie, J. & Lewis, J (red.) *Qualitative Research Practice. A Guide for Social Science Students and Researchers*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Russell, D., Cutrona, C. E., Rose, J. & Yurko, K. (1984) "Social and Emotional Loneliness: An Examination of Weiss's Typology of Loneliness", *Journal of Personality and Social Psychology* 46 (6):1313-1321.
- Sallee, M. W. (2011) "Performing Masculinity: Considering Gender in Doctoral Student Socialization", *The Journal of Higher Education* 82 (2):187-216.
- Seidman, I. (1998) *Interviewing as Qualitative Research. A Guide for Researchers in Education and the Social Sciences*. New York: Teachers College Press.
- Silverman, D. (2005) *Doing Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Spencer, L., Ritchie, J. & O'Connor, W. (2003) "Analysis: Practices, Principles and Processes." i Ritchie, J. & Lewis, J (red.) *Qualitative Research Practice. A Guide for Social Science Students and Researchers*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Stracke, E. (2010) "Undertaking the Journey together: Peer Learning for a Successful and Enjoyable PhD Experience", *Journal of University Teaching & Learning Practice* 7 (1).
- Trost, J. (2010) *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Weiss, R. S. (1973) *Loneliness: The Experience of Emotional and Social Isolation*. Cambridge, MA: MIT Press.

Weiss, R. S. (1974) "The Provisions of Social Relationships", i Z. Rubin (red.) *Doing unto Others*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Westberg, N. (2012) *Meddelanden från enskildheten. En sociologisk studie av ensamhet och avskildhet*. Göteborg: Daidalos.

LUNDS
UNIVERSITET

www.lu.se

LUNDS UNIVERSITET

Box 117
221 00 Lund
046-222 00 00
www.lu.se